

**DEN ALLMÄNNA
OPINIONEN**

MIKAEL GILLJAM & MIKAEL PERSSON

DEN ALLMÄNNA OPINIONEN

En introducerande handbok

Förord av
Sören Holmberg

Liber

**Den allmänna opinionen
– en introducerande handbok**

ISBN 978-91-47-09876-7

© 2015 Mikael Gilljam, Mikael Persson

Förläggare: Peter Söderholm
Redaktör och projektledare: Cecilia Björk Tengå
Omslag och grafisk form: Fredrik Elvander
Omslagsfoto: Shutterstock
Ombrytning: Fredrik Elvander
Repro: Exaktaprinting, Malmö
Produktion: Jürgen Borchert

Första upplagan

1

Tryck: Kina 2015

 KOPIERINGSFÖRBUD

Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen. Kopiering, utöver lärares och elevers rätt att kopiera för undervisningsbruk enligt BONUS-avtal, är förbjuden. BONUS-avtal tecknas mellan upphovsrättsorganisationer och huvudman för utbildningssamordnare, t.ex. kommuner och universitet.

Intrång i upphovsmannens rättigheter enligt upphovsrättslagen kan medföra straff (böter eller fängelse), skadestånd och beslag/förstöring av olovligt framställt material. Såväl analog som digital kopiering regleras i BONUS-avtalet. Läs mer på www.bonuspresskopia.se.

Liber AB, 113 98 Stockholm

Tfn 08-690 90 00

www.liber.se

Kundservice tfn 08-690 93 30, fax 08-690 93 01

e-post: kundservice.liber@liber.se

Innehåll

- 6 Förord av
Sören Holmberg
- 9 **Inledning**
- 13 Kapitel 1:
Opinionsbegreppet och dess närmaste släktingar
- 23 Kapitel 2:
Att mäta opinioner
- 49 Kapitel 3:
Hur opinioner bildas och förändras
- 67 Kapitel 4:
Opinioners effekter
- 83 Kapitel 5:
Opinioner och demokrati
- 95 **Frågor för vidare diskussion**
- 99 **Referenser**

Förord av

Sören Holmberg

Den kräver en uttolkare, en utropare, en mätare för att finnas till. Annars är den bara latent eller potentiell. Den måste ut i det publika rummet för att kunna synas och verka. Den allmänna opinionen är lite grand som den helige ande – den finns om du säger och tror att den finns, eljest inte. Utan en publik uttolkare ingen allmän opinion. Och dylika uttolkare har det alltid funnits. Att hänvisa till vad stammen, folket, menigheten, medborgarna, nationen eller väljarna tycker har klanhövdingar, kungar, kyrkoledare, filosofer och politiker gjort i alla tider. Beläggen för vad som sades var oftast obefintliga. Någon gång kanske verklighetsförankrade, men ofta rena önsketänkandet. Opinionen uttolkades så att det gynnade uttolkaren. Även i fördemokratiska samhällen var det viktigt att ha makten över hur verkligheten tolkades och folkviljan utlästes. Därtill fanns präster och hövdingar. Och en och annan filosof. Det har alltid varit lättare att styra om man kan få alla att tro att det sker med folket snarare än mot folket.

Allt detta blev än viktigare när representativ demokrati slog igenom som det dominerande styrelseskicket. Nu skulle valda representanter göra som folket ville. Folkviljan blev suverän. Det låter dock mer mäktigt än det är. För folkviljan – eller mer modernt uttryckt den allmänna opinionen – kräver sin eller sina uttolkare, annars finns den inte. Det gör uttolkarna mycket mäktiga. Den som ”vet” vad folk vill ha och kan få andra att tro på

budskapet har makt i en demokrati. Tolkningsföretråde när det gäller den allmänna opinionen ger inflytande.

En central fördel med demokratin är att det inte bara finns en uttolkare av folkviljan. De demokratiska fri- och rättigheterna gör att det finns flera. Och inte minst viktigt, sedan snart 90 år finns en ny slags uttolkare som mycket påtagligt har begränsat andra uttolkares möjligheter att propagandistiskt önsketänka om och utnyttja den allmänna opinionen. Pionjären bland dessa nya uttolkare var amerikan och hette George Gallup. Han är uppfinnaren bakom opinionsmätningen med små representativa urval av människor. Gallup gjorde åsikter publika genom att sätta siffror på dem. Siffror inger förtroende i vår kultur, vilket ger nyhetsvärde och gör dem säljbara.

Men siffror garanterar självfallet inte att de opinioner som mäts är riktiga avspeglingar av folkviljan. Opinionsmätningar kan mäta fel. Opinionsmätningar kan slumpmässigt hamna fel. Och opinionsmätningar kan manipuleras. Men siffrorna och mätmetoderna kan kontrolleras om de är publika. Det gör det svårare för makthavare, massmedier och andra opinionsbildare att tolka den allmänna opinionen så att det passar dem. Många och konkurrerande opinionsmätningar är bra för demokratin. Bra därför att väljares åsikter och bedömningar är centrala och bör vara centrala i ett samhälle som styrs demokratiskt. Och då ska ingen ha monopol på att tolka den folkvilja som ska styra.

Vad de många människorna tycker, hur tyckandet kan påverkas och förändras och hur det mäts är härddvaluta i moderna demokratiska samhällen. Om detta handlar denna viktiga bok. Läs den, lär av den, men gör det med ett kritiskt sinnelag. Det är inte bara den allmänna opinionen som kan tolkas på olika sätt. Det kan också läran om den allmänna opinionen.

Sören Holmberg

Inledning

Den här boken handlar om den allmänna opinionen och dess koppling till demokrati och politiskt beslutsfattande. Det har tidigare saknats en enkel bok på svenska som ger en bred introduktion till olika frågor om opinioner och demokrati. Den här boken borde därför ha skrivits för länge sedan. Men bättre sent än aldrig.

Opinioner och demokrati är ett spännande forskningsområde, fullt av kontroverser och debatter som är både viktiga och roliga att sätta sig in i och fundera kring. Den som läser boken på det sättet hoppas vi ska få en lång rad aha-upplevelser. Men området opinioner och demokrati rymmer också en mer praktisk sida som handlar om att mäta och bedöma opinioner. Vår förhoppning är att den som läser boken i egenskap av praktiker kommer att mötas av en katalog av goda råd och tips (och kanske en eller annan förnumstig pekpinne).

Boken vänder sig i första hand till förstaårsstudenter på universitet och högskola och till gymnasieelever, men också till alla dem som kommer i kontakt med den här typen av frågor i sitt arbete, till exempel journalister, politiker, utredare, lärare, PR-konsulter och marknadsförare.

Som boktiteln anger är det här en introducerande handbok, vilket innebär att vi försöker ge en bred översikt över forskningen om opinioner och demokrati. Inom i stort sett varje delområde vi behandlar finns det naturligtvis en mängd böcker och vetenskapliga artiklar som erbjuder mer detaljerade genomgångar. Genom hela boken ger vi därför rekommendationer och lästips till den typen av litteratur. Den som vill läsa vidare och fördjupa sig inom något delområde hittar dessa lästips i referenslistan längst bak i boken. Den som vill följa upp ett lästips i den löpande texten hittar det på respektive förstaförfattares efternamn och publikationens årtal i referenslistan.

Fem huvudfrågor står i centrum i boken:

- Vad är opinioner?
- Hur mäts opinioner?
- Hur bildas och förändras opinioner?
- I vilken utsträckning påverkar opinioner den politik som förs i samhället?
- Vilken roll kan och bör opinioner spela i en demokrati?

Bokens fem kapitel behandlar dessa frågor i tur och ordning, men varje kapitel står på egna ben och framställningen har därför karaktären av en handbok.

Kapitel 1 har rubriken *Opinionsbegreppet och dess närmaste släktingar*. Kapitlet är en kort genomgång av de mest centrala begreppen och termerna inom opinionsforskningen som kan vara bra att ha i bagaget vid den fortsatta läsningen.

Kapitel 2 – *Att mäta opinioner* – handlar om hur vi ska gå till väga för att ta reda på vad människor tycker och tänker i olika frågor. Genom teknikens utveckling har det blivit både enklare och billigare att göra opinionsundersökningar och allt fler ger sig in på området – tyvärr dock inte så sällan med bristfälliga kunskaper. I

kapitlet försöker vi rensa lite i rabatten och berätta hur vi tycker att man ska gå till väga.

I kapitel 3 – *Hur opinioner bildas och förändras* – fokuserar vi på orsaker och förklaringar till varför människor tycker som de gör och hur åsikter och opinioner förändras. Det här är frågor som forskningen vet förvånansvärt lite om. Kapitlet behandlar både hur åsikter och opinioner uppstår och hur de förändras, vilket ofta kan bero på olika saker. När det gäller opinionsförändringar utgår vi från den amerikanske statsvetaren John Zallers inflytelserika förklaringsmodell som numera är helt central på området.

Kapitel 4 heter *Opinioners effekter* och nu går vi från opinioners orsaker till vilken verkan de har och redogör för hur opinioner påverkar den politik som förs i samhället. Vad säger forskningen om huruvida medborgaropinioner och politiskt beslutsfattande på olika områden går i takt med varandra? Och är det i så fall verkligen opinioner som driver på politiken, eller är det tvärtom så att det är politikerna och de politiska besluten som påverkar och förändrar opinioner? Även kopplingen mellan opinioner och förd politik är ett område där forskningen har förvånansvärt få svar men där det sedan några år tillbaka finns ett antal intressanta studier som har fått stor uppmärksamhet. I kapitlet diskuterar vi också två andra centrala frågor inom opinionsforskningen: dels i vilken utsträckning individens åsikter påverkar hur individerna faktiskt betar sig, dels olika effekter av opinionsundersökningar.

I bokens kapitel 5 – *Opinioner och demokrati* – diskuterar vi vilken roll den allmänna opinionen har och bör ha i en demokrati. Vi utgår från de två demokratiidealerna valdemokrati och deltagardemokrati och ställer frågan huruvida medborgarna och deras opinioner lever upp till de krav som idealen ställer. Är medborgarna överhuvudtaget tillräckligt intresserade av och insatta i politiken för att deras opinioner ska kunna tillmätas betydelse vid politiskt

beslutsfattande? Och hur vill medborgarna att demokratin ska vara utformad och vilken roll vill de själva spela i den?

Bokens avslutas med en serie frågor för vidare diskussion och med en fyllig referenslista.

Den allmänna opinionen ska alltså ses som en introducerande handbok inom ett angeläget område och det har kanske redan nu blivit dags att bläddra fram till det kapitel eller den rubrik som känns mest relevant för stunden. Eller varför inte köra på från pärm till pärm – du läser boken på ett par timmar!

Vi vill passa på att tacka för det stöd och alla de goda råd vi har fått när vi arbetat med boken. Att boken överhuvudtaget blev klar tackar vi vår förläggare Peter Söderholm för. Han har visat ett utomordentligt stort tålamod när vi tog flera år på oss för att skriva en så här tunn bok. Tack också till vår effektiva och trevliga redaktör Cecilia Björk Tengå.

Vi vill också tacka Peter Esaiasson och Sören Holmberg som har läst hela manuskriptet och givit oss många värdefulla kommentarer. Tack även till många av kollegorna vid Statsvetenskapliga institutionen och i forskargruppen MOD – Multidisciplinär forskning om opinion och demokrati – vid Göteborgs universitet. Slutligen vill vi tacka Kungliga och Hvitfeldtska stiftelsen för ett generöst tryckningsbidrag.

Göteborg i maj 2015

Mikael Gilljam och Mikael Persson

Kapitel 1:

Opinionsbegreppet och dess närmaste släktingar

När vi talar om sådant som den allmänna opinionen, folkets mening och medborgerliga åsikter finns det en rik flora av termer och begrepp som kan vara svåra att hålla ordning på. Olika universitetsämnen som statsvetenskap, psykologi och sociologi talar ibland förbi varandra, svenska termer blandas med engelska, och nya begrepp lanseras samtidigt som andra faller i glömska eller byter namn. I det här inledande kapitlet gör vi ett försök att bringa lite reda i det som många med oss kan uppfatta som snårigt. Vi har inte gjort något försök att vara fullständiga och täcka in alla begrepp och termer som förekommer i dessa sammanhang. Vi tror definitivt inte heller att det här är det enda eller ens det nödvändigtvis bästa sättet att skapa lite mer ordning. Syftet med kapitlet är betydligt mer anspråkslöst: Det här är vårt bud på en tillräckligt bra karta för att kunna orientera sig i en ibland besvärlig terräng och för att på ett förhoppningsvis enklare sätt ta till sig bokens övriga kapitel.

Opinioner och åsikter

Begreppet *opinion* är ett kollektivt begrepp. Med det menas att opinioner finns i befolkningar och grupper men inte hos enskilda individer. När vi talar om enskilda individer är åsikt det motsvarande begreppet (till exempel den svenska opinionen respektive Marias åsikt). Observera dock att det i engelskan finns både kollektiva opinioner (the Swedish opinion) och opinioner hos enskilda individer (Maria's opinion).

En individs åsikt är vad en individ tycker eller anser om någon form av objekt eller företeelse. Vi säger också att individen gör en positiv eller negativ värdering av objektet/företeelsen, alternativt gillar eller ogillar objektet/företeelsen. Att Maria tycker att statsministern gör ett bra jobb och att kärnkraften snarast borde avvecklas är två exempel på Marias åsikter.

En *opinion* är summan av de individuella åsikterna om en företeelse i en befolkning eller en grupp. När vi säger *den allmänna opinionen* tänker säkert de flesta på opinionen i ett land, till exempel den svenska eller den norska EU-opinionen. Men vi talar också om den allmänna opinionen i sådant som en kommun, en förening eller någon typ av befolkningsgrupp, till exempel opinionen bland ungdomar eller pensionärer. Opinioner byggs alltså upp av summan av de åsikter som finns inom gruppen ifråga.

Verklighetsuppfattningar

Opinioner kan även handla om det som brukar kallas för *verklighetsuppfattningar* (på engelska beliefs), det vill säga mer eller mindre riktiga uppfattningar eller föreställningar om hur någonting förhåller sig. Ibland kallas verklighetsuppfattningar för försant-hållanden, perceptioner eller kognitioner (även om det finns de som menar att de här begreppen handlar om olika saker). Vi kan till exempel säga att en individ, eller den allmänna opinionen, har (verklighets)uppfattningen att vattenkraft är mer miljövänlig än

kärnkraft (eller tvärtom), att många (eller få) människor fuskar till sig olika former av bidrag, att det svenska biståndet når fram (eller inte når fram) till de ändamål det är tänkt för, och att Miljöpartiet befinner sig till vänster (eller till höger) om Socialdemokraterna på en vänster-högerskala.

Skillnaden mellan en åsikt och en verklighetsuppfattning är med andra ord att en åsikt ger uttryck för en *värdering*, det vill säga att något är bra eller dåligt eller hur någonting bör vara, medan en *verklighetsuppfattning* handlar om hur någonting är utan att detta behöver vara bra eller dåligt. Om Maria uppfattar att Miljöpartiet befinner sig till vänster om Socialdemokraterna är det enbart ett konstaterande utan någon värdering. Men samtidigt kan Maria förstås ha åsikten att det är bra, eller dåligt, eller inte ha någon åsikt alls om att Miljöpartiet befinner sig där.

Felaktiga verklighetsuppfattningar som inte stämmer överens med någon typ av facit (till exempel att Miljöpartiet befinner sig till höger om Folkpartiet) kallas ibland för *snedvridna perceptioner* medan ”sanna” uppfattningar normalt kallas för *kunskaper* (till exempel uppfattningen att det finns 349 ledamöter i Sveriges riksdag).

Attityder

Ibland används termen *attityd* som synonym till åsikt, vilket vi uppfattar har blivit allt vanligare, kanske framförallt på engelska (*attitude*). Men ibland avses med attityd ett mer sammansatt begrepp som rymmer olika tankekomponenter i förhållande till ett objekt eller en företeelse. En individ kan till exempel ha åsikter om huruvida en partiledare gör ett bra jobb eller huruvida Sverige ska gå med i EMU. Men individen har sannolikt också verklighetsuppfattningar om partiledaren respektive EMU-medlemskapet som tillsammans med åsikterna formar en attityd. Det kan till exempel handla om att partiledaren är folklig men inte kunnig, respektive att ett svenskt EMU-medlemskap visserli-

gen skulle innebära ett minskat nationellt självbestämmande men samtidigt en stabilare ekonomi. Vissa menar också att en attityd rymmer en handlingsberedskap i förhållande till objektet, det vill säga att man är beredd att agera i förhållande till objektet. Det kan till exempel handla om att man är beredd att rösta nej till ett införande av trängselskatt i en folkomröstning, eller att man kan tänka sig att demonstrera mot ett beslut om nedläggning av en skola. Ibland avses med attityd i stället något latent (underliggande), till skillnad från det verbala uttrycket för samma latent attityd, som benämns åsikt. I det följande kommer vi att använda termen attityd som synonym till termen åsikt.

Den allmänna opinionen

När vi lägger till ordet ”allmän” framför ordet ”opinion” och talar om den *allmänna opinionen* syftar vi på opinionen bland alla medlemmar i den grupp det gäller – ibland, och kanske underförstått, till skillnad från opinionen bland utsedda företrädare för samma grupp. Ibland använder vi ordet *folkopinion* som synonym till allmän opinion. När vi till exempel talar om den svenska EMU-opinionen avser vi svenska folkets inställning till EMU, kanske till skillnad från vad de svenska riksdagsledamöterna (eller professorerna i nationalekonomi) tycker. På samma sätt talar vi om den allmänna opinionen, eller folkopinionen, när det gäller trängselskatten i Göteborg och avser då vad kommuninvånarna i Göteborg tycker (kanske till skillnad från vad Göteborgs kommunpolitiker tycker). Ett ytterligare exempel kan vara den allmänna opinionen bland Sveriges pensionärer när det gäller att jobba vidare efter 67 år (kanske i förhållande till vad exempelvis olika pensionsorganisationer tycker).

Till skillnad från oss som skrivit den här boken finns det de som menar att allmänna opinioner endast handlar om sådant som är kopplat till gemensamma angelägenheter som vi alla, genom våra politiker, kan fatta beslut om. Opinioner och åsikter

sägs då antingen vara *offentliga* eller *privata*. Detta är dock en distinktion som vi menar är mycket svår att upprätthålla, och i stället bör förhållandet mellan offentligt och privat betraktas som en glidande skala. Åsikter och opinioner om politiska företeelser är visserligen ofta lätta att klassificera som allmänna eller offentliga; vi säger till exempel att en populär partiledare går hem i den allmänna opinionen eller att den svenska opinionen är emot dödsstraff. Och på motsvarande sätt kan en enskild individs åsikt om hur de egna barnen ska uppfostras sägas höra hemma i den privata sfären. Men det finns förstås ingenting som hindrar att man samtidigt kan tala om den allmänna opinionens inställning när det gäller synen på hur de egna barnen ska uppfostras, eller den allmänna opinionen när det gäller alla andra frågor som kan sägas höra till privatlivet. När vi fortsättningsvis talar om allmänna opinioner avser vi alltså opinioner bland ”vanliga” medborgare eller gruppmedlemmar, och det kan då handla om vilka opinioner som helst och inte enbart sådana som gäller gemensamma (politiska) angelägenheter.

Tre åsiktskomponenter

En viktig distinktion när det gäller åsikter och opinioner är att skilja mellan de tre komponenterna *förekomst*, *riktning* och *intensitet*. Det handlar i tur och ordning om huruvida en åsikt eller opinion *finns*, om åsikten eller opinionen är *för eller emot* och hur *stark* åsikten eller opinionen är.

Åsiktsförekomst och opinioners kvalitet

Den första komponenten är alltså förekomst, det vill säga huruvida åsikter och opinioner finns. På individnivå talar vi här om åsiktsförekomst – en individ har eller har inte en åsikt i en fråga. På kollektiv nivå handlar det om huruvida det finns en opinion i gruppen eller befolkningen. En individ som inte har någon åsikt

i till exempel frågan om huruvida det ska vara tillåtet att forska på befruktade ägg från människor, men i en diskussion – eller i en opinionsundersökning – likväl säger sig ha en åsikt, anses ge uttryck för en så kallad *icke-åsikt* (på engelska *non-attitude*) (se Converse 1970 för en klassisk studie av fenomenet). På motsvarande sätt finns det förstås personer som verkligen har en åsikt i en fråga men av något skäl väljer att inte uttrycka den. Den här typen av frågor diskuteras och analyseras mer utförligt i till exempel Gilljam och Granberg (1993).

Om många individer i en befolkning eller en grupp har en åsikt i en fråga är åsiktsförekomsten i frågan hög och om många saknar en åsikt är åsiktsförekomsten låg. Om åsiktsförekomsten är låg talar man inom opinionsforskningen om att opinionen har låg kvalitet och ibland ställs då frågan om de politiska beslutsfattarna verkligen bör lyssna till en lågkvalitativ folkopinion som knappt finns. I vilken utsträckning politiska beslutsfattare ska lyssna på folkliga opinioner av olika kvalitet är en fråga som vi återkommer till i kapitel 5 som handlar om opinioner och demokrati.

Åsiktsriktning och opinionsläge

Den andra komponenten när det gäller åsikter och opinioner är riktning. På individnivå talar vi om åsiktsriktning och det enklaste exemplet är att en individ är för eller emot något (gör en positiv eller negativ värdering av något, gillar eller ogillar något). Det kan till exempel handla om att Maria ogillar en minister som har betalat för svart arbetskraft i hemmet eller att Maria gillar det politiska förslaget att införa sex timmars arbetsdag för småbarnsföräldrar.

På kollektiv nivå (i till exempel Sverige) talar vi om *opinionslägen* och *ställning i opinionen* och de motsvarande exemplen är om den svenska opinionen ogillar, eller kanske trots allt gillar, den svartbetalande ministern, respektive om opinionen är för eller

emot ett införande av sextimmarsdag för småbarnsföräldrar. Om många ogillar den fuskande ministern säger vi sådant som att han eller hon har ett besvärligt opinionsläge eller en svag ställning i opinionen. Om en majoritet av svenska folket vill införa sextimmarsdag säger vi att det finns en majoritetsopinion för förslaget. Om till exempel 40 procent är för ett införande medan 30 procent är emot och 30 procent saknar åsikt, talar vi i stället om en relativ majoritetsopinion eller om ett opinionsöverläge.

Åsiktens eller opinionens riktning behöver dock inte vara en så kallad dikotomi (antingen för eller emot) som i exemplen ovan, utan det kan även handla om hur långt man vill gå i ett visst avseende. Man brukar då tala om hur *extrem* en åsikt eller en opinion är. En person (eller en opinion) som vill ha kraftigt höjd bensinskatt har en mer extrem åsikt i frågan jämfört med en person som vill ha en måttlig höjning av samma skatt. Och omvänt gäller att en person som vill ha kraftigt sänkt bensinskatt har en mer extrem åsikt än en person som vill ha en måttlig sänkning av samma skatt.

Åsiktsintensitet och intensiva opinioner

Den tredje komponenten när det gäller åsikter och opinioner är graden av intensitet eller styrka. Vi talar här om åsiktsintensitet och *intensiva opinioner*. Två individer kan ha samma åsikt, till exempel att Sverige bör införa en mer restriktiv abortlagstiftning, men personerna kan hysa åsikten med olika grad av intensitet: Både Maria och Carl tycker att abortlagstiftningen bör skärpas lika mycket, men Maria ”brinner” för förslaget (har en intensiv åsikt) medan Carls åsikt är mer ljum.

I det här sammanhanget är det viktigt att påpeka att *intensiva och extrema åsikter inte är samma sak*. Alla åsikter kan vara intensiva, även icke extrema åsikter, och alla åsikter kan vara ljumma, även extrema åsikter. Carl kan till exempel ”brinna” för det icke extrema förslaget att höja kommunalskatten med 50 öre medan Ma-

ria tycker att kommunalskatten ska höjas med tre kronor men har en ljum åsikt i frågan. I verkligheten finns det dock mycket ofta ett så kallat U-format samband mellan åsiktsextremism och åsiktintensitet: Extrema åsikter (åt båda hållen) är ofta intensiva medan icke extrema åsikter ("mittenåsikter") ofta är mer ljumma.

På kollektiv nivå talar man ibland om så kallade intensiva minoriteter i termer som "intensitetsproblemet" och "demokratis akilleshäls", eftersom det kan vara svårt att hantera situationer där minoriteten i en fråga har mer intensiva åsikter än den mer ljumma majoriteten. Ska majoriteten verkligen alltid få sin vilja fram i en demokrati? Och om inte, ska majoriteten ta större hänsyn till intensiva än till icke-intensiva minoritetsopinioner? Problemet med intensiva minoriteter kan man läsa vidare om i till exempel Gilljam (1988, kapitel 8) och Gilljam och Granberg (1995).

Värden

Mer grundläggande åsikter om vad som är viktigt för individer och i samhällen kallas ibland för *värden* (på engelska *values*), till exempel så kallade materiella respektive post-materiella värden – enkelt uttryckt värden som handlar om ekonomisk tillväxt och om ordning och reda respektive värden som handlar om god miljö och om möjligheter till självförverkligande. Tanken här är att dessa mer grundläggande, och därmed färre och över tiden mer stabila, värden (till exempel självständighet, ansvarstagande och ödmjukhet när det gäller individer och till exempel frihet, jämlikhet, en god miljö och familjens betydelse när det handlar om samhällen) är med och formar våra åsikter i mer dagsaktuella frågor. Men eftersom alla typer av åsikter kan vara mer eller mindre stabila eller föränderliga över tid är det ofta en svår avvägning vad som ska definieras som (stabila) värden respektive (mer instabila) åsikter. I den här boken gör vi inget försök att upprätthålla distinktionen mellan värden och åsikter.

Ideologi, uppfattningssystem och åsiktssystem

Ett flertal sammanhängande verklighetsuppfattningar väljer vi här att kalla för ett *uppfattningssystem*. Ett system av sammanhängande åsikter kallar vi på motsvarande sätt för ett *åsiktssystem* och inte, som ibland görs, för en ideologi. Med en *ideologi* avser vi i stället ett sammanhängande system med både verklighetsuppfattningar och åsikter, till exempel en högerideologi, en grön ideologi eller en feministisk ideologi. En ideologi består alltså inte enbart av åsikter om hur samhället bör vara utformat, till exempel att skatterna bör vara höga eller låga och att välfärdsstaten bör vara stor eller liten. Den består dessutom i stor utsträckning av verklighetsuppfattningar om hur samhället fungerar och vilka medel som bäst leder till önskvärda samhällsmål, till exempel att mer (eller mindre) jämlikhet i samhället leder till bättre ekonomisk utveckling.

Inom ett uppfattningssystem, ett åsiktssystem eller en ideologi säger vi att det finns *mer eller mindre centrala* respektive *perifera verklighetsuppfattningar och åsikter*. En central åsikt eller verklighetsuppfattning är normalt sett mer stabil över tid än en perifer åsikt eller uppfattning, och den hänger också starkare samman (har ett starkare statistiskt samband) med andra åsikter och uppfattningar i samma system än vad en perifer åsikt eller uppfattning i samma system gör.

"Saliency"

Ett annat centralt begrepp är det som på engelska kallas för *saliency* som tyvärr inte har någon riktigt bra svensk översättning (den bästa direktöversättningen är förmodligen "framträdande"). På individnivå kan vi säga att ett objekt – till exempel en person, en sakfråga, en händelse, en åsikt eller en verklighetsuppfattning – är "salient" (framträdande) om det befinner sig långt fram i en individs medvetande (till exempel en melodislinga som Maria har

lyssnat på och som hon sedan inte kan sluta att nynna på). En sakfråga, händelse, åsikt eller verklighetsuppfattning kan vara salient om den ständigt dyker upp och gör sig påmind i individens medvetande.

Ibland sätts det likhetstecken mellan *saliency* och *viktighet*, men det menar vi är fel eftersom någonting kan vara salient utan att uppfattas som viktigt och tvärtom. Den melodislinga som Maria inte kan sluta nynna på är salient men förmodligen inte särskilt viktig för henne. Samtidigt finns det förmodligen många viktiga saker som sällan dyker upp i Marias medvetande eftersom hon kanske uppfattar dem som självklara, eller som lite obekväma att tänka på.

På kollektiv nivå säger vi att ett objekt är salient om det befinner sig ”långt fram” i många människors medvetande. Vi säger också att till exempel en politisk sakfråga, en partiledare eller ett av gårdagens tv-program är salient om många människor pratar om objektet. Ibland säger vi att objektet då befinner sig högt upp på den allmänna opinionens dagordning.

Det här kapitlet har innehållit en kort genomgång av det som vi menar är de mest centrala begreppen och termerna i en bok med titeln *Den allmänna opinionen*. I nästa kapitel, *Att mäta opinioner*, tar vi oss an frågan hur vi ska gå till väga för att ta reda på vad människor tycker och tänker.

Kapitel 2:

Att mäta opinioner

När vi vill ta reda på hur opinionen i en befolkning eller en grupp förhåller sig till någon form av objekt eller företeelse – till exempel ett nytt politiskt förslag, hur en partiledare hanterar en krissituation eller hur individerna i gruppen trivs på sin arbetsplats – måste vi fråga en större grupp människor vad de tycker och tänker. Med hjälp av intervjuer (muntligt) eller enkäter (skriftligt) ställer vi då en, flera eller ofta en längre serie av frågor till individerna i gruppen. Det här kapitlet handlar om hur man går till väga när man gör en sådan *opinions-* eller *frågeundersökning*. Kapitlet handlar i tur och ordning om hur man väljer ut de personer som frågorna ska ställas till, hur man samlar in svaren inom ramen för det så kallade fältarbetet och hur man formulerar de frågor som ska ställas i undersökningen. Kapitlet avslutas med en checklista över vad man bör tänka på när man tar del av resultaten från alla de opinionsundersökningar som presenteras i våra massmedier.

Vem ska frågorna ställas till?

Det första man ska göra är att tänka igenom och sedan tydligt definiera vad som är den för undersökningen relevanta *populationen*, det vill säga vilka personer som idealt sett ska svara på frågorna i undersökningen för att vi ska få reda på det vi vill veta.

När vi tänker på den allmänna opinionen tänker vi förmodligen i första hand på opinionen i ett lands befolkning, till exempel den svenska, den tyska, eller varför inte den nordkoreanska opinionen. Men det kan naturligtvis även handla om geografiskt mer avgränsade opinioner som opinionen i Göteborg eller Kiruna, om opinionen i mer specifika grupper som opinionen bland skolungdomar, pensionärer eller villaägare, eller om opinionen på en arbetsplats, på en skola eller i ett bostadsområde.

Ett inte ovanligt fel när man ska göra en opinionsundersökning är att utgå från en *alltför snävt avgränsad population* i förhållande till det man vill veta. Vill man till exempel veta i vilken utsträckning ungdomar är positiva till civil olydnad, bör man rimligen fråga även andra åldersgrupper om samma sak, eftersom vi annars inte vet om till exempel 50 procent positiva ungdomar är en hög eller låg andel. Och vill man veta varför det är så få flickor som söker till tekniska gymnasier ska man naturligtvis inte enbart fråga flickor som går på tekniska gymnasier om vad de tycker om teknik och sitt eget skolval, utan i stället, förslagsvis, ställa frågorna till alla typer av ungdomar som står i begrepp att söka till gymnasieskolan. Vi behöver med andra ord jämföra med andra grupper för att förstå om den grupp vi sätter i centrum skiljer ut sig och tycker annorlunda eller om den tycker ungefär som andra grupper.

Ibland är det relativt enkelt att bestämma vad som är den för undersökningen relevanta populationen, till exempel alla svenska medborgare över 18 år, alla svenska gymnasieelever eller alla som är mantalsskrivna i Malmö. Men ibland är vi intresserade av populationer som är svårare att definiera. Det kan till

exempel handla om att göra en undersökning bland invandrare, bland glesbygdsbor eller bland kulturintresserade människor, och då behöver man tänka igenom och definiera vilka personer som hör till dessa populationer och vilka som inte gör det.

När vi har bestämt vad som är den för undersökningen relevanta populationen är nästa steg att göra någon form av urval av personer från populationen som frågorna ska ställas till. Om populationen är relativt liten är det möjligt att vi har tillräckligt med resurser för att ställa frågorna till samtliga personer i populationen, till exempel till samtliga riksdagsledamöter, samtliga gymnasierektorer i Sverige eller samtliga anställda på en arbetsplats. Vi har då gjort ett *totalurval*, vilket alltid är att föredra om det är möjligt inom rimliga gränser. Om vi gör ett totalurval slipper vi nämligen problemet med att våra resultat kommer att vara behäftade med så kallade felmarginaler, det vill säga den osäkerhet som alltid följer av att vi endast har ställt våra frågor till ett urval av personer och inte till hela populationen. Vi återkommer till felmarginaler lite längre fram i kapitlet.

Om populationen är stor tvingas vi alltså nästan alltid att göra ett *urval* av personer, och vi vill då att det urvalet ska vara en så bra *miniatyrkopia* som möjligt av populationen. Med ett annat uttryck säger vi att vi vill att *urvalet ska vara representativt* för populationen. Om vi till exempel vill veta vilka politiska partier svenska folket sympatiserar med kanske vi har råd att fråga 1 000 personer vilket parti de tycker bäst om. Vi är förstas inte ett dugg intresserade av vilka partier som just dessa 1 000 personer tycker bäst om, utan enbart av att svaren från dessa 1 000 personer ska hjälpa oss att få reda på vad hela svenska folket tycker. Och den hjälpen kan vi bara få om de 1 000 personerna i vårt urval är representativa (utgör en miniatyrkopia) av svenska folket.

Det överlägset bästa och egentligen enda säkra sättet att få ett urval som är representativt för populationen är att dra urvalet från populationen med hjälp av slumpen. Vi ska med andra ord göra ett *slumpmässigt urval*, eller ett sannolikhetsurval som det

också kallas. Ett urval av personer från en population är slumpmässigt om alla personer i populationen har en känd, och vanligtvis lika stor, chans att komma med i urvalet. Om vi till exempel skriver ner namnen på samtliga 1 000 elever på en skola på var sin lapp och lägger lapparna i en tombola och sedan snurrar tombolan, blundar och drar 100 lappar, har vi gjort ett slumpmässigt urval. Alla lapparna i tombolan har samma chans att komma med i urvalet, och de 100 elever vi drar ur tombolan kommer därför att utgöra en förhållandevis god miniatyrkopia av populationen. Om ett opinionsinstitut vill uttala sig om svenska folkets partisympatier drar de på motsvarande sätt till exempel 1 000 röstberättigade medborgare från befolkningsregistret och ställer frågan om vilket parti var och en av dessa personer tycker bäst om. Ett sådant *tombolaurval* kallas på statistiskt språk för ett *obundet slumpmässigt urval* (OSU).

I normalfallet har samtliga personer i populationen samma chans att komma med i urvalet, men det händer också att man ger vissa personer en större chans att komma med. Det tillvägagångssättet används när man inom ramen för en större undersökning vill specialstudera en mindre grupp, till exempel utrikes födda. Ett sådant urval kallas för ett *disproportionellt stratifierat urval* och ingår också i familjen slumpmässiga urval. Ett sådant urval är naturligtvis inte representativt för hela populationen boende i Sverige, utan enbart för gruppen utrikes födda för sig och gruppen svenskfödda för sig. De två delurvalen kan däremot analyseras som ett enda urval om gruppen utlandsfödda med datorns hjälp ”viktas ned” samtidigt som gruppen svenskfödda ”viktas upp” när man gör de statistiska analyserna.

Den andra möjligheten att göra ett slumpmässigt urval, vid sidan av ett tombolaurval, är att göra ett så kallat *systematiskt urval*. I stället för en tombola (eller en slumpgenerator i en dator) använder vi då en lista eller förteckning över samtliga personer i populationen. Om vi till exempel har en förteckning över alla 5 000 anställda på ett företag och ska göra en undersökning om

trivseln på arbetsplatsen byggd på ett slumpmässigt urval av 1 000 personer, väljer vi helt enkelt var femte person på listan. Vi slumpar då fram ett tal mellan 1 och 5, låt säga talet 4, och väljer sedan ut var femte person med start på person 4, det vill säga personerna 4, 9, 14, 19, 24, 29 och så vidare tills vi har 1 000 personer. Ett sådant systematiskt urval med hjälp av en lista kan ofta vara enklare att praktiskt genomföra än ett tombolaurval.

Den enda nackdelen med ett systematiskt urval (listurval) jämfört med ett tombolaurval är att det kan finnas så kallad *periodicitet* i listan som gör att urvalet inte blir slumpmässigt. Ett något skruvat exempel skulle kunna vara en arbetsplatsundersökning där listan över de anställda är ordnad efter arbetsenheter på företaget som alla omfattar fem personer med varje enhetschef först i ordningen. Om vi då, som i exemplet ovan, startar på person 4 och sedan drar var femte person skulle det innebära att inga enhetschefer kommer med i urvalet. Den typen av otur med periodicitet vid ett systematiskt urval är dock förmodligen ytterst sällsynt men naturligtvis ändå värd att beakta. Observera dock att det inte är något problem om personerna på listan är uppställda i till exempel bokstavs- eller personnummerordning. Så länge vi startar på ett slumpmässigt valt tal och går igenom hela listan kommer personer med olika efternamn eller olika åldrar att bli lika väl representerade.

För att det överhuvudtaget ska vara möjligt att dra ett slumpmässigt urval av personer från en population måste det finnas en förteckning över alla personer i populationen. En sådan förteckning kallas för en *urvalsram*. Ett register över en skolas samtliga elever och ett befolkningsregister i ett land är två exempel på urvalsramar. Om det inte går att skapa en urvalsram är det i princip omöjligt att göra ett slumpmässigt urval. Anledningen är naturligtvis att vi då inte har kännedom om hur den population vi vill undersöka faktiskt ser ut. Skattefuskare, narkomaner och personer med sömnsvårigheter är exempel på populationer där det kan

vara svårt att få fram ett register som kan användas som urvalsram för att göra ett slumpmässigt urval.

Felmarginaler

Slumpmässiga urval är de överlägset bästa urvalen eftersom de ger oss den bästa tänkbara miniatyrkopian av populationen vi är intresserade av. Urvalet blir, som sagt, representativt för populationen men med en viss slumpmässig osäkerhet som vi kan beräkna. Den typen av osäkerhet beräknas med hjälp av så kallade *felmarginaler*. Resultaten från undersökningar baserade på slumpmässiga urval brukar därför redovisas med en felmarginal.

Om en undersökning av svenska folkets partisympatier byggd på 1 000 personer visar att Socialdemokraterna har stöd av 30 procent av den röstberättigade befolkningen brukar det framgå att det handlar om, till exempel, 30 procent, \pm 2,8 procentenheter, med 95 procent säkerhet. Vad undersökningen då säger är att vi med 95 procent säkerhet kan säga att mellan 27,2 och 32,8 procent av befolkningen sympatiserar med Socialdemokraterna. Den typen av osäkerhetsmarginal, både att det är 95 och inte 100 procent säkert, och att partiet inte har exakt 30 procent av sympatierna utan någonstans mellan 27,2 och 32,8 procent, är det pris vi tvingas betala för att vi ställer våra frågor till ett slumpmässigt urval av personer och inte till hela populationen. Förekomsten av felmarginaler kan ibland vara en förklaring till att olika mätningar av samma sak vid ungefär samma tidpunkt, till exempel svenska folkets partisympatier, visar lite olika resultat. Varför olika undersökningar om samma sak kan visa olika resultat kan man läsa mer ingående om i till exempel en uppsats av Cliff Zukin från 2012.

Ett annat och kanske lite mer spännande exempel handlar om de partier som befinner sig i närheten av fyraprocentspärren till riksdagen. Om ett parti får 4,5 procent opinionsstöd med en felmarginal på 1 procentenhet kan vi alltså inte med 95 procent sä-

kerhet säga att partiet är tillräckligt stort för att komma in i riksdagen eftersom stödet i hela populationen kan vara så lågt som 3,5 procent ($4,5 - 1,0 = 3,5$). På motsvarande sätt kan vi naturligtvis inte heller säga att ett parti som får 3,5 procent opinionsstöd är för litet för att komma in i riksdagen ($3,5 + 1,0 = 4,5$).

Felmarginaler kan också beräknas för andra typer av resultat än för enskilda procenttal som i exemplen ovan. Om till exempel Socialdemokraterna har ökat från 30 till 32 procent opinionsstöd mellan januari och februari kan vi beräkna om den ökningen på 2 procentenheter är statistiskt signifikant, det vill säga om ökningen inte enbart har skett mellan våra två urvalsundersökningar (som vi ju vet att den har) utan också i hela befolkningen. Om den uppmätta ökningen mellan januari och februari däremot inte är signifikant finns den visserligen i våra undersökningar, men vi kan inte med 95 procent säkerhet säga att den också har skett i befolkningen.

Motsvarande beräkningar av felmarginaler kan också göras för opinionsskillnader mellan två eller flera grupper. Det kan till exempel handla om en undersökning som visar att kvinnor är mer positiva än män till att köpa ekologiskt odlad frukt (till exempel 70 procent positiva kvinnor mot 60 procent positiva män). Det vi då undrar är om den könsskillnaden är statistiskt signifikant, det vill säga om skillnaden även finns i hela befolkningen, eller om den enbart finns i vårt lilla urval av personer och att slumpen har spelat oss ett spratt när resultaten i vår undersökning visar på en könsskillnad.

Hur man genomför den här typen av beräkningar av felmarginaler kan man läsa om i till exempel böckerna *Metodpraktikan* (Esaïasson m.fl. 2012, kapitel 10) och *Inom felmarginalen* (Holmberg och Petersson 1980, kapitel 3), eller på någon av de hemsidor där man kan få hjälp med signifikansberäkningar (i nuläget till exempel www.stattrek.com).

Bortfall

Vid en opinionsundersökning som bygger på ett slumpmässigt urval kommer man alltid att få ett så kallat *bortfall av svarspersoner*, det vill säga personer som med slumpens hjälp har valts ut för att svara men som inte kan nås eller inte vill vara med i undersökningen. Om de som inte svarar utgör en miniatyrkopia av de som svarar (vilket nästan alltid är mycket svårt att avgöra) är bortfallet inget stort problem. Det innebär endast att undersökningen blir lite osäkrare eftersom den bygger på färre svar än vad den annars skulle ha gjort.

Det är ett värre problem om bortfallet är större i vissa grupper än i andra eftersom det då, som det heter, snedvrider gruppen svarande i förhållande till populationen, vilket innebär att svarspersonerna utgör en mindre bra miniatyrkopia av populationen. Det man då kan göra är att i efterhand justera sitt urval genom så kallad *viktning*. Om vi till exempel vet att populationen består av 60 procent kvinnor och 40 procent män (till exempel på en arbetsplats) men vi bland våra svarspersoner har lika många kvinnor som män, vet vi ju att vi har för många män och för få kvinnor i förhållande till hur populationen ser ut. Man kan då med datorns hjälp, som vi såg tidigare i kapitlet, ”vikta” så att svaren från männen väger lite mindre och svaren från kvinnorna lite mer så att urvalet blir mer likt populationen.

Problemet med den typen av viktningar är dock dels att de endast kan göras för sådana faktorer där vi i förväg vet hur fördelningen ser ut i populationen (i det här fallet könsfördelningen), dels att de kvinnor som i det här exemplet svarat på vår undersökning även kommer att representera de kvinnor som inte har svarat, och det utan att vi vet om dessa två typer av kvinnor skiljer sig åt i några andra viktiga avseenden (till exempel när det gäller hur de trivs på jobbet). Om de kvinnor som inte har svarat på undersökningen i viktiga avseenden är helt annorlunda än de kvinnor som har svarat, kan viktning naturligtvis inte lösa pro-

blemet med den skeva könsfördelningen. De svarande personerna kommer då inte att avspegla populationen hur vi än viktat dem.

Självklart ska man göra allt man kan för att *minimera bortfallet* av svarspersoner i sin undersökning. Det gör man på två huvudsakliga sätt: dels genom att försöka *komma i kontakt* med så många personer i urvalet som det bara går, dels genom att försöka övertyga så många som möjligt att vara med och svara på frågorna. När det gäller att få kontakt handlar det om saker som att arbeta med en färsk förteckning över populationen (urvalsramen), att spåra personer som har flyttat eller bytt telefonnummer, att söka kontakt och påminna personerna så många gånger man har råd med, och ibland också att byta kontaktform (datainsamlingsform), till exempel från postenkät till telefonintervju. När det gäller att övertyga personer att vara med och svara handlar det om saker som att framhålla det seriösa, viktiga och intressanta med undersökningen, att garantera de svarandes anonymitet och de ansvarigas tystnadsplikt, och att göra en så enkel och kort undersökning som möjligt i förhållande till syftet.

Möjligen är opinionsundersökningsbranschen på väg mot att behöva betala respondenterna för att de i högre utsträckning ska ställa upp och svara på frågorna. I USA förekommer den typen av betalningar redan på sina håll, och det finns forskning som visar att det i så fall är bättre att samtliga respondenter får någon hundralapp i förväg (så kallad *pre-pay*) jämfört med att endast betala de personer som initialt inte vill vara med i undersökningen (Dillman 2007).

Var skeptisk mot icke slumpmässiga urval

Vårt bestämda råd är att i möjligaste mån undvika urval som inte är slumpmässiga. Skälet till det är att dessa urval inte lever upp till kraven på att vara representativa för (vara en god miniatyrkopia av) den population man vill undersöka och uttala sig om. Det finns inget vetenskapligt stöd för något annat än slumpmässiga urval när det gäller att skapa en god miniatyrkopia av populationen.

Ett *icke slumpmässigt urval* innehåller så gott som alltid det som brukar kallas för *systematiska fel*, det vill säga att vissa grupper i populationen alltid kommer att vara överrepresenterade medan andra grupper alltid kommer att vara underrepresenterade, hur många gånger man än gör om undersökningen. Om man till exempel ställer sig på Drottninggatan i Stockholm klockan nio en vardagsmorgon och frågar de första 1 000 personerna som går förbi, blir det aldrig någon bra miniatyrkopia av populationen Stockholmare. De grupper som alltid kommer att bli överrepresenterade är till exempel de som bor i centrala Stockholm och personer som är lediga från arbetet eller skolan en vardagsmorgon. Exempel på grupper som alltid kommer att bli underrepresenterade i en sådan undersökning är personer som bor i yttre områden, som arbetar utanför Stockholm, personer som är i skolan eller på arbetet vid den tiden och personer som beroende på sjuk- eller ålderdom sällan vistas utomhus.

Samma problem med bristande representativitet gäller förstås för undersökningar baserade på icke slumpmässiga urval av personer som själva har valt att besvara frågor i en webbenkät via till exempel en kvällstidnings hemsida. Dessa icke slumpmässiga urval har blivit allt vanligare i och med den stora ökningen av opinionsundersökningar via internet (så kallade webbenkäter och internetpaneler som ofta, men inte alltid, bygger på icke slumpmässiga urval). Eftersom dessa undersökningar sällan bygger på slumpmässiga urval finns det all anledning att vara skeptisk till

de resultat som presenteras. Dessa så kallade *självelektionsurval* (undersökningspersonerna väljer ut sig själva att vara med), som tyvärr har blivit allt vanligare, resulterar mycket sällan i någon bra miniatyrkopia av till exempel svenska folket, eftersom bland annat internetanvändare och tidningens egna läsare blir kraftigt överrepresenterade medan många andra grupper blir kraftigt underrepresenterade.

Förklaringen till att webbenkäter som bygger på icke slumpmässiga urval inte ger en representativ bild av befolkningen (eller någon annan meningsfull population) är dels att de som själva anmäler sig till undersökningen är annorlunda än befolkningen som helhet, dels att tillgången till internet fortfarande är ojämnt fördelad mellan olika befolkningsgrupper. Den amerikanska organisationen för opinionsforskning *AAPOR* (American Association for Public Opinion Research) har tagit fram ett dokument med riktlinjer kring hur man bör förhålla sig till webbpaneler, vilket är den bästa källan för den som vill fördjupa sig ytterligare i ämnet (se Baker m.fl. 2010).

Vissa undersökningar använder sig i stället av så kallade *kvoturval*, som är en annan form av icke slumpmässiga urval och som också är vanligt förekommande i samband med webbenkäter. Kvoturval innebär att man på förhand bestämmer hur många individer i ett antal olika kvoter som ska ingå i undersökningen. Man brukar till exempel bestämma att kvoten män ska vara 50 procent och kvoten kvinnor 50 procent och att kvoterna av sympatisörer till de olika partierna ska motsvara fördelningen av röster i det föregående riksdagsvalet. Därefter rekryterar man undersökningspersoner till dess att kvoterna är fyllda. Ett kvoturval blir förstås representativt för populationen med avseende på just de kvoter som har använts, i det här fallet kön och parti. Men eftersom individerna inte har valts ut slumpmässigt får vi ändå ingen representativ miniatyrkopia av den aktuella populationen. Förklaringen till den bristande representativiteten är att personerna som kommer med i undersökningen med största san-

nolikhhet skiljer sig från populationen med avseende på många andra faktorer än de som kvoterna hjälper till med. Det är enbart slumpen som kan hjälpa oss att få ett representativt urval med avseende på alla de oändligt många faktorer som av olika skäl är omöjliga att kvotera in.

Det är därför viktigt att än en gång påpeka: Använd om möjligt alltid slumpmässiga urval, och var alltid skeptisk till resultat som kommer från undersökningar som bygger på icke slumpmässiga urval.

Hur ska vi samla in svaren?

Det finns fyra huvudsakliga former av datainsamling att välja mellan då man ska genomföra en opinions- eller frågeundersökning: personliga intervjuer, telefonintervjuer, post- och webb-enkät och gruppenkäter. Vid en *personlig intervju* söker intervjuaren upp svarspersonen och ställer frågorna vid ett personligt möte. Det kan ske i personens hem, på personens arbetsplats, eller kanske på ett opinionsundersökningsföretag. En fördel med personliga intervjuer är att intervjuaren kan förklara eventuella oklarheter som uppstår och dessutom vara någorlunda säker på att intervjupersonen förstår vad han eller hon svarar på. En nackdel med personliga intervjuer är att de i normalfallet är mycket kostsamma.

Vid *telefonintervjuer* blir intervjupersonerna uppringda till sin fasta telefon eller sin mobiltelefon för att svara på frågor. Det vanliga är förstås att det är en intervjuare av kött och blod som ringer och ställer frågor, men det förekommer också undersökningar där intervjupersonerna blir uppringda och får höra på förinspelade frågor och svara med hjälp av knapparna på telefonen. Om undersökningen innehåller många frågor är personliga intervjuer bättre än de betydligt billigare telefonintervjuerna, eftersom många svarspersoner tröttnar efter kanske 5–10 minuter i telefonen medan en personlig intervju kan pågå betydligt

längre. För den som vill fördjupa sig i ämnet finns för- och nackdelar med telefonintervjuer jämfört med personliga intervjuer utförligt beskrivna i en studie av Allyson Holbrook med flera från 2003.

Postenkäter skickas vanligen hem till svarspersonerna som själva får fylla i sina svar på frågorna i lugn och ro och därefter returnera postenkäten till undersökningsledningen i ett frankerat svarskuvert. Postenkätundersökningar ger som regel en lägre svarsfrekvens än intervjuundersökningar, eftersom det är relativt enkelt att ”tacka nej” till en anonym brevförfrågan. Postenkäter (eller webbenkäter) kan med fördel användas om det är en undersökning med ett stort antal svarspersoner, eftersom det finns stordriftsfördelar och därmed en successivt sjunkande kostnad för varje extra svarsperson. Och omvänt är det ofta bättre med (personliga) intervjuer om undersökningen i stället innehåller ett stort antal frågor. Bortfallet av svarspersoner som inte nås eller inte vill vara med blir ofta större vid enkät- än vid intervjuundersökningar. En ytterligare nackdel med enkäter är att man saknar kontroll över svarssituationen och egentligen inte ens vet vem som svarar eller huruvida den som svarar tar undersökningen helt på allvar.

Undersökningar som bygger på *webbenkäter* innebär att svarspersonerna klickar och skriver ner sina svar via dator, surfplatta eller mobiltelefon. Webbenkäter är en snabb och billig form av datainsamling som har blivit allt vanligare. Det stora problemet är förstås att man som undersökningsansvarig måste ha tillgång till e-postadresser till samtliga personer i populationen för att kunna skicka ut enkäter till alla, alternativt först göra ett slumpmässigt urval av personer med tillhörande e-postadress.

Webbenkäter är förmodligen den i olika avseenden bästa datainsamlingsformen när det gäller populationer där e-postadresser finns tillgängliga, till exempel undersökningar av specifika yrkesgrupper, skolor, arbetsplatser eller organisations- och föreningsmedlemmar. Metoden är dock ännu så länge mindre fördelaktig

vid studier av geografiskt avgränsade grupper av medborgare (till exempel svenska folket, stockholmare eller Luleåbor) eftersom det saknas färdiga e-postadressregister, samtidigt som betydande andelar av befolkningen fortfarande saknar dator och e-postadress. Avsaknaden av e-postadressregister över medborgare gör att många webbenkätundersökningar tyvärr bygger på de olika former av otillförlitliga icke slumpmässiga urval av svars personer som vi tidigare har varnat för.

Gruppenkäter, slutligen, innebär att de undersökningsansvariga besöker en eller flera grupper av svars personer som får besvara pappersenkäter i en gemensam lokal. Det kan exempelvis handla om att eleverna i en klass eller i en skola, de anställda vid en arbetsplats eller deltagarna vid en konferens ombeds att fylla i var sin enkät. Den stora fördelen med gruppenkäter är den extremt höga svarsfrekvensen (ofta uppemot 100 procent). Nackdelen är förstås att de flesta populationer inte på ett enkelt sätt låter sig samlas i till exempel en aula eller på en konferensanläggning, och kanske också det etiska problemet att det kan vara svårt att på ett anonymt sätt tacka nej till att vara med i undersökningen.

En stor fördel med olika former av enkäter är avsaknaden av så kallade *intervjuareffekter*, det vill säga den oftast omedvetna påverkan och/eller anpassning som kan ske i samspelet mellan intervjuare och svars person. I det här sammanhanget finns också problem med det som på engelska kallas för *social desirability bias*, det vill säga svar som är snedvridna i riktning mot vad som kan betraktas som socialt önskvärt (se exempelvis Belli m.fl. 1999). Det kan till exempel handla om personer som uppger att de röstade i det föregående valet trots att de inte gjorde det; vid kontroll av de så kallade röstlängderna har det nämligen visat sig att omkring en femtedel av icke-röstarna felaktigt brukar uppge att de röstat (se till exempel Granberg och Holmberg 1991). Snedvridning i riktning mot vad som kan betraktas som socialt önskvärt handlar alltså om att man inte vill erkänna ett beteende som anses mindre socialt acceptabelt, till exempel icke-röstning eller

hög alkoholkonsumtion. Men det kan också handla om att inte vilja uppge socialt icke-acceptabla svar, till exempel åsikter som ger uttryck för främlingsfientlighet och rasism. Den som vill veta mer om hur man bör gå till väga för att ställa frågor om känsliga spörsmål kan fördjupa sig i en översiktsartikel av Nora Schaeffer från 2000.

Forskningen visar att ju mer kontakt svarspersonen har med intervjuaren, desto mer snedvridna blir svaren i riktning mot vad som anses socialt önskvärt, vilket man kan läsa vidare om i en tidskriftsartikel av Vidal Díaz de Rada från 2011. Därför tenderar röstning i val och toleranta åsikter att vara mer frekventa svar i besöks- och telefonintervjuer jämfört med i pappers- och webb-enkäter. Och på motsvarande sätt tenderar nivåerna av till exempel alkoholkonsumtion att vara lägre i intervjuundersökningar än i enkäter.

Sammanfattningsvis finns det ingen datainsamlingsform som entydigt kan sägas vara bäst eller sämst, utan alla har sina för- och nackdelar. Formen för datainsamlingen bestäms med avseende på vad som passar den aktuella undersökningen utifrån kriterier som kostnad, antal personer som ska kontaktas, risken för bortfall, antal frågor som ska ställas och frågornas karaktär.

Frågeformuläret

En opinions- eller frågeundersökning kan innehålla alltifrån en enda fråga (vilket är ovanligt) till ett mycket stort antal frågor. Oavsett om det är en intervju- eller enkätundersökning finns frågorna samlade i ett *frågeformulär*. Vid intervjuer skriver intervjuaren in svaren i formuläret medan det vid enkätundersökningar är svarspersonen själv som skriver ner sina svar i pappers- eller webbenkäten.

När de olika frågorna ska komponeras samman till ett sådant frågeformulär finns ett antal tumregler som kan vara bra att ha med sig (men kanske inte alltid följa slaviskt):

- Frågeformuläret bör innehålla *så få frågor som möjligt*. Korta undersökningar har normalt sett högre svarsfrekvens än långa. Tänk därför noga igenom exakt vilka frågor som ska ställas och ställ sedan inga onödiga frågor. Som formulärkonstruktör vill man optimera svarens kvalitet. Om enkäten är för lång och invecklad finns risk att de svarande blir omotiverade och inte gör sitt bästa. I den engelskspråkiga litteraturen kallas detta för *satisficing*, det vill säga att svarspersonerna enbart går formulärkonstruktören till mötes och levererar svar med minsta möjliga ansträngning (se Krosnick 1999).
- Frågeformuläret bör vara *snyggt utformat*. Slarviga formulär ger ett oseriöst intryck. Rådet gäller i första hand formulär som lämnas över till svarspersonerna för ifyllande och i mindre utsträckning formulär där de undersökningsansvariga fyller i de muntliga uppgifter som svarspersonerna lämnar.
- Frågorna måste med nödvändighet komma i en viss ordning i formuläret. Ett tips är att *börja med intresseväckande men inte provocerande frågor*, vilket förstås är lättare sagt än gjort. Om det finns tidigare undersökningar är det ofta klokt att följa de frågeordningar som finns där för att kunna göra jämförelser och slippa invändningar om att eventuella skillnader jämfört med föregående undersökning beror på frågeordningen. Statsvetaren Cliff Zukin (2012) diskuterade i en studie av den amerikanska presidentvalskampanjen 2012 hur frågeordningen kan ha betydelse: Om frågor om den amerikanska ekonomin föregick frågorna om vilken presidentkandidat man tyckte var bäst var det troligt att fler tyckte bäst om republikanen Mitt Romney. Men om frågor om hur militären bekämpat al-Qaida föregick frågorna om presidentkandidaterna var det i stället troligt att fler tyckte bäst om demokraten Barack Obama. Genom att ställa olika frågor före frågan om vilken presidentkandidat man tycker bäst om, kunde alltså frågekonstruktörerna styra

svarspersonernas uppfattningar om Romney och Obama i positiv eller negativ riktning.

- *Allmänna frågor bör som regel ställas före specifika frågor inom samma område* för att minimera risken för att svaren på en fråga påverkar svaren på efterföljande frågor. Frågan ”Vad tycker du om Annie Lööf?” är till exempel mer allmän än frågan ”Vad tycker du om Annie Lööfs framträdande i gårdagens tv-debatt?”.
- Tänk också på att det inte är säkert att samtliga personer som ingår i undersökningen ska besvara samtliga frågor i frågeformuläret. Vissa frågor kanske enbart ska besvaras av dem som uppnått en viss ålder, som har ett arbete, eller som varit med om någon form av händelse. En möjlighet är då att konstruera ett antal *olika varianter av frågeformuläret* som är anpassade till olika grupper av svarspersoner. En annan möjlighet är att arbeta med så kallade *skick*, det vill säga att skicka svarspersoner förbi frågor som de inte ska svara på; exempelvis ska ju personer som svarar nej på frågan om de röstade i riksdagsvalet inte få frågan om vilket parti de röstade på. De som svarar nej på om de har röstat måste därför tydligt instrueras att i stället gå vidare till nästa fråga. Ett frågeformulär som innehåller många skick kan lätt bli svårhanterligt och det gäller att ha tungan rätt i munnen när skicken konstrueras.

Den som vill läsa mer om hur man komponerar ett frågeformulär hänvisar vi till en informativ artikel av Jon Krosnick och Stanley Presser från 2010.

Hur ska frågorna formuleras?

Hur de enskilda frågorna i frågeformuläret formuleras är frågeundersökningarnas största potentiella felkälla. Frågor om samma sak som formuleras på olika sätt kan ibland ge upphov till stora skillnader i andelen personer som väljer olika svarsalternativ. Det finns därför all anledning att hämta vägledning från litteratur på området och från mer erfarna frågekonstruktörer. Vi presenterar här några enkla råd och tips i kortformat och hänvisar i övrigt till mer djuplodande kapitel och böcker om frågekonstruktion (till exempel kapitel 13 i boken *Metodpraktikan* av Peter Esaiasson m.fl.).

Undvik ledande frågor

Ett första råd är att inte ställa ledande frågor. Som man ropar får man svar, brukar det heta, och det stämmer mycket väl in på frågeundersökningsbranschen. Ta till exempel en undersökning om inställningen till aborter. En abortmotståndare skulle säkert vara lockad av en formulering som refererar till fostrets människovärde ("Anser du att aborter bör vara förbjudna så att fostrens människovärde respekteras?"). En förespråkare för dagens abortlagstiftning skulle nog i stället vilja koppla frågan till kvinnans självbestämmande ("Anser du att aborter bör vara tillåtna så att varje kvinna själv får bestämma över sin kropp?"). Båda frågorna är naturligtvis dåliga eftersom de är ledande. En bra fråga ska vara så neutral som möjligt och endast handla om i vilken utsträckning aborter bör vara tillåtna eller förbjudna, vilket många gånger kan vara lättare sagt än gjort.

Tydliga frågor

Frågorna ska vara begripliga. Man ska därför självklart undvika svåra ord och krångliga formuleringar. Men man ska samtidigt undvika att fylla frågan med mer information än vad som är nödvändigt. En bra fråga handlar därför endast om *en* sak. Vill man veta hur ofta människor ser på tv respektive lyssnar på radio, bör man ställa en separat fråga om respektive typ av mediekonsumtion och inte fråga om båda sakerna samtidigt. ”Hur ofta ser du på tv eller lyssnar på radio?” är med andra ord en dålig fråga. Frågor som innehåller negationer (ord som ”ej” eller ”inte”) bör också undvikas eftersom de lätt skapar förvirring. ”Anser du att Sverige inte ska gå med i EMU?” är därför en sämre formulering än ”Anser du att Sverige bör gå med i EMU?”.

Genomtänkta svaralternativ

De svarsalternativ som kopplas till en frågeformulering ska även de vara väl genomtänkta. Frågor om beteenden där man klart och tydligt kan svara ”ja” eller ”nej” bör naturligtvis erbjuda just dessa två svarsalternativ och inga andra. Två exempel på sådana frågor är om svarspersonen har körkort och om han eller hon röstade i föregående riksdagsval. När frågorna handlar om gradskillnader är det inte lika enkelt. Det kan till exempel handla om frågor som hur stort förtroende man har för statsministern, hur lycklig man är eller hur nöjd man är med sitt arbete. I praktiken förekommer det frågor med alltifrån två till etthundraen svarsalternativ eller skalsteg, och vad som är ett lämpligt antal får bestämmas utifrån vad man tror om hur nyanserade svar man kan förvänta sig. Det lite lätt förnumstiga rådet är att det ska finnas så många svarsalternativ att man fångar upp den meningsfulla variation som faktiskt finns i verkligheten. Samtidigt ska alternativen inte vara så många att svarspersonerna inte kan orientera sig

och därför svarar mer eller mindre slumpmässigt. En tumregel är att upp till sju skalsteg är lämpligt eftersom det då ofta är möjligt att ge varje skalsteg en benämning, till exempel från 1 ”ogillar starkt” till 7 ”gillar starkt”. Språket räcker helt enkelt inte till för att beskriva så många fler skalsteg. Forskningen om olika alternativa svarsalternativ och skalor säger just nu att sju svarsalternativ eller skalsteg är att föredra (se Krosnick och Fabrigar 1997).

Mittenalternativ – eller inte?

En närbesläktad fråga är huruvida det bland svarsalternativen bör finnas ett mittenalternativ eller om man bör ”tvinga” de svarande att välja sida. Frågor med ett jämnt antal svarsalternativ, till exempel fyra, har inget mittenalternativ medan frågor med ojämnt antal svarsalternativ per definition har ett mittenalternativ (till exempel vid tre, fem, sju eller elva svarsalternativ). Det finns forskning som visar att om det saknas ett mittenalternativ kommer de svarspersoner som vill avge ett svar någonstans i mitten av skalan att mer eller mindre slumpmässigt välja ett alternativ på den ena eller andra sidan. Standardrekommendationen är därför att inkludera ett mittenalternativ, det vill säga att använda ett ojämnt antal svarsalternativ (se vidare i till exempel kapitel 6 i boken *Questions and Answers in Attitude Surveys* av Harry Schuman och Stanley Presser som utkom första gången 1981).

”Vet ej”-alternativ

För varje fråga man ställer måste man även bestämma om man ska inkludera ett så kallat ”vet ej”-alternativ bland svarsalternativen. Återigen beror det på frågans innehåll huruvida det är lämpligt att inkludera ett sådant alternativ. Det finns forskning som visar att frågor som är enkla att besvara inte bör åtföljas av ett ”vet ej”-alternativ, eftersom en del av de personer som faktiskt har en åsikt då ”flyr” till ”vet ej”-alternativet i stället för att re-

dovisa sin åsikt (se till exempel Gilljam och Granberg 1993 för en mer utförlig analys). Det finns inga belägg i forskningen för att en inkludering av ett ”vet ej”-alternativ skulle innebära några fördelar. Undantaget är möjligen ”svåra” frågor om nya och/eller komplicerade fenomen där många svarspersoner verkligen kan förväntas sakna en åsikt. Här kan det vara bättre att fånga upp dessa ”vet ej”-svar i stället för att ”tvinga” svarspersonerna att ge uttryck för en åsikt eller uppfattning som de inte har.

Att förhålla sig kritisk till opinionsundersökningar – en checklista

Dagligen kan vi ta del av resultat från olika opinionsundersökningar via medierna. De som har genomfört undersökningen kan vara ett privat opinionsinstitut, en statlig myndighet (till exempel Statistiska Centralbyrån) eller en forskargrupp vid ett universitet. Många av de undersökningar som genomförs av privata opinionsinstitut har också en beställare som kan vara en intresseorganisation, ett politiskt parti, ett företag, eller den tidning eller den radio- eller tv-kanal där undersökningen publiceras.

Man bör därför alltid förhålla sig skeptisk till den typen av resultat och ställa sig frågan om det som sägs verkligen stämmer. Därmed inte sagt att man aldrig ska tro på resultaten från opinionsundersökningar, men resultaten kan och bör alltid granskas och ifrågasättas.

För att undvika missförstånd vill vi här kortfattat passa på att tydliggöra hur vi ser på opinionsundersökningar och i vilken utsträckning det går att mäta opinioner. I diskussionen om opinionsundersökningar kan man lite förenklat säga att det finns två extrempositioner. Enligt den ena positionen är det lätt att ”ljuga med statistisk” och att utforma opinionsundersökningar så att man får de svar man vill ha; det finns inga objektivt existerande opinioner, utan undersökningar kan utformas för att visa nästan vad som helst. Den andra extrempositionen hävdar att det finns

objektivt existerande opinioner som det är relativt enkelt att kartlägga med hjälp av opinionsundersökningar; om till exempel 55 procent av svarspersonerna i en undersökning säger att de vill bygga ut kärnkraften så finns det en majoritet som är för en kärnkraftsutbyggnad.

Vi intar här en mellanposition. För det första tror vi inte att det går att ljuga med statistik hur som helst och att undersökningar kan utformas så att de resulterar i precis de svar som beställaren vill ha. En opinionsundersökning som är utformad efter de konstens alla regler som vi försökt redovisa i det här kapitlet kan inte visa vad som helst utan speglar opinioner som faktiskt finns. Om det finns en stark majoritet som sluter upp bakom demokratiens principer och mänskliga rättigheter så kan ingen undersökning i världen på ett trovärdigt sätt visa någonting annat.

Men, för det andra, vet vi att resultaten från opinionsundersökningar kan vara känsliga för hur bland annat frågorna är formulerade. Det finns till exempel inte ett enda bra sätt att fråga svenska folket om deras åsikter om kärnkraftsutbyggnad. Hur frågan formuleras påverkar ofta hur stor andel av de svarande som är för eller emot ett politiskt förslag och vi ska därför vara försiktiga med så kallade nivåskattningar av typen ”55 procent vill bygga ut kärnkraften”. Det är ofta mer intressant att jämföra opinioner mellan olika grupper (till exempel att män är mer positiva till kärnkraft än kvinnor) och att studera hur opinioner förändras över tid (svenska folket är mer positiva till kärnkraft idag jämfört med för 30 år sedan).

Här nedan följer vårt förslag till en checklista för att granska opinionsundersökningar:

1) Är undersökningen representativ för den population den uttalar sig om?

Ett annat sätt att uttrycka samma sak är att ställa frågan om de som har svarat på undersökningens frågor utgör en god miniatyrkopia av den relevanta populationen. Bygger undersökningen på ett slumpmässigt urval eller handlar det om den allt vanligare och definitivt mer otillförlitliga typ av undersökningar som bygger på icke slumpmässiga urval där de som deltar själva har anmält sitt intresse att vara med? Om undersökningen är av det senare slaget finns det all anledning att vara skeptisk till om den verkligen säger något relevant om den population den påstår att den uttalar sig om.

2) Hur stort är bortfallet i undersökningen?

Här ska man dock inte stirra sig blind på bortfallets storlek. Det viktigaste är huruvida bortfallet är större i vissa grupper än i andra, och om bortfallet därmed kan ha snedvridit gruppen svarande så att den inte utgör en god miniatyrkopia av populationen. Ett bortfall på 40 procent där bortfallet är ungefär lika stort i olika relevanta grupper kan därför vara bättre än ett bortfall på 25 procent där bortfallet är extremt stort i vissa grupper och betydligt mindre i andra.

3) Är resultaten statistiskt säkerställda?

Resultaten finns självklart i den undersökning som har genomförts, men vi är ju intresserade av om de också finns i hela populationen. För att bli mer säkra på det behöver vi beräkna felmarginaler. Är uppgången för till exempel Kristdemokraterna från 4 till 5 procents väljarstöd statistiskt säkerställd eller ligger den inom felmarginalen? Är

skillnaden mellan kvinnors och mäns syn på jämställdhet verkligen statistiskt säkerställd eller är det slumpen som har spelat oss ett spratt? Kom ihåg att statistiska signifikanstester inte enbart handlar om hur säker man kan vara på en viss procentsiffra (till exempel 30 procent socialdemokrater med en felmarginal på ± 3 procentenheter) utan i minst lika hög grad hur säker man kan vara på en förändring över tid eller på en skillnad mellan två grupper.

4) Hur har datamaterialet samlats in?

Eftersom vi vet att datainsamlingsmetoden kan påverka resultaten är det viktigt att fundera kring om svarspersonerna har förstått frågorna, om de har tagit undersökningen på allvar och om det kan finnas så kallade intervjuareffekter och svar som är snedvridna i riktning mot vad som är socialt önskvärt.

5) Hur är frågorna formulerade?

Som nämndes ovan är det viktigt att framhålla att resultat från opinionsundersökningar inte sällan är beroende av hur frågorna är formulerade. Problemet är allmängiltigt men generellt sett större för nya frågor och för frågor med ett mer abstrakt innehåll (frågor med innehåll långt ifrån människors vardag). Eftersom det inte går att ställa den perfekta frågan om någonting (det finns inga perfekta operationella indikatorer på några teoretiska begrepp, som det brukar heta i böcker om forskningsmetoder), ska man alltid ta så kallade *nivåskattningar* med en stor nypa salt: En rubrik som ropar ut att 60 procent av svenska folket är positiva till skatteavdrag för hushållsnära tjänster är lite poänglös eftersom vi vet att det lika gär-

na kunde vara 60 procent negativa med en annan frågeformulering i en undersökning som kanske har en annan beställare (se t.ex. Petersson 2009, s. 140–146 för några intressanta exempel). Det vi i stället bör fokusera på är det som kallas för *förändringsskattningar* och *jämförelseskattningar*. En förändringsskattning är ett resultat om en förändring över tid, till exempel att svenska folket har blivit mer positivt till skatteavdrag för hushållsnära tjänster sedan motsvarande mätning för ett år sedan. En jämförelseskattning är ett resultat som jämför olika grupper, till exempel att borgerliga sympatisörer är mer positiva till skatteavdrag för hushållsnära tjänster än rödgröna sympatisörer. En jämförelseskattning kan också handla om att svenska folket är mer positivt till skatteavdrag för hushållsnära tjänster som handlar om ombyggnad och reparation än till motsvarande avdrag för hushållsnära tjänster kopplade till städning och trädgårdsskötsel.

Det här kapitlet har innehållit en kort genomgång av de viktigaste kunskaperna och verktygen när det gäller hur man mäter opinioner och bedömer resultat från opinionsundersökningar. I nästa kapitel tar vi oss an frågorna om hur åsikter och opinioner uppstår och hur de förändras.

Kapitel 3:

Hur opinioner bildas och förändras

Det här kapitlet handlar om hur människors åsikter bildas och förändras. Vi kommer att belysa hur människors åsikter grundläggs i tidig ålder och hur de förändras under livets gång. Dessutom kommer vi att redogöra för de viktigaste förklaringarna till förändringar i den allmänna opinionen.

Det finns inga vattentäta skott mellan hur åsikter *uppstår eller bildas* och hur åsikter *förändras*. Vi kommer dock att följa den i litteraturen etablerade distinktionen mellan hur det går till när vi från början (ofta i unga år) bildar våra åsikter (ofta genom så kallad socialisation) och vad det är som gör att vi (ofta i vuxen ålder) ibland ändrar våra åsikter. Summan av all åsiktsbildning och alla åsiktsförändringar i en fråga är det som eventuellt förändrar den allmänna opinionen åt olika håll. Samtidigt finns det förstås inget som hindrar att även unga människor kan ändra sina åsikter, eller att vi i vuxen ålder för första gången får en åsikt i en ny (eller gammal) fråga. Inom forskningen om politisk socialisation står studier på individnivå klart i centrum. När det gäller frågor

om åsiktsförändringar och vad som driver den allmänna opinionen finns det forskning både på individnivå och på så kallad aggregerad nivå, det vill säga på grupp- eller nationsnivå.

Hur bildas våra åsikter: arv eller miljö?

I litteraturen om politisk socialisation brukar man skilja mellan olika typer av *agenter* som är med och formar åsikter hos barn och ungdomar. De viktigaste agenterna är föräldrar och familj, skola, vänner och massmedier. I de här sammanhangen diskuteras också i vilken utsträckning åsikter bestäms av *genetiska* (medfödda) egenskaper och egenskaper kopplade till *personlighetstyper*. Den klassiska frågan om arv eller miljö finns alltså även i forskningsdebatten om vad som ger upphov till våra åsikter: I vilken utsträckning formas våra åsikter av vår omgivning och i vilken utsträckning kommer våra åsikter från djupt liggande personlighetsfaktorer?

Betydelsen av uppväxtfamilj

Vi börjar med den förklaring som för de flesta kanske är den mest självklara, nämligen *socialisation inom familjen*. Vilken roll spelar föräldrar, syskon och far- och morföräldrar för vad vi tycker i politiska frågor? Svaret är att familjens påverkan enligt forskningen är mycket stor. I studier där man jämfört föräldrars och deras barns politiska åsikter har man funnit starka samband. Det klassiska verket på området är Kent Jennings och Richard Niemis studie från 1968 där de följde ett stort antal föräldrar och barn över tid för att se hur deras åsikter utvecklades. Framförallt visar de att det finns en stark koppling när det gäller vilket politiskt parti som föräldrar och deras barn sympatiserar med. I ett antal amerikanska studier har man också kunnat visa att betydelsen av familjen sträcker sig åtminstone två generationer bakåt, det vill säga att även far- och morföräldrar är viktiga i sammanhanget.

Sambandet mellan föräldrars och deras barns val av politiskt parti och val av presidentkandidat brukar ligga i intervallet 0,3-0,6 på en skala där 0 betyder inget samband och 1 betyder maximalt positivt samband. Sambandet mellan föräldrars och barns politiska åsikter är starkare i familjer med högt politiskt intresse och där föräldrarna har stabila åsikter över tid (de senare resultaten kan man läsa om i en artikel av Jennings, Stoker och Bowers från 2009).

Att politiska åsikter överförs från föräldrar till barn är dock naturligtvis inte enbart ett amerikanskt fenomen. I Sverige har statsvetaren Anders Westholm funnit starka samband mellan politiska åsikter bland föräldrar och deras barn i sina studier gjorda på 1980-talet (se framförallt Westholms doktorsavhandling *The Political Heritage* från 1991 och en artikel i tidskriften *Political Psychology* från 1999).

Hur går det då till när barn tar till sig de politiska åsikter som finns i familjen? Westholm presenterar en förklaringsmodell över hur detta går till som han på engelska kallar *the perceptual pathway*, vilket på svenska kan översättas med *perceptuell överföring*. Enligt modellen formas åsikter i två steg. I det första steget iaktar och varseblir barnet föräldrarnas åsikter och formar en bild av föräldrarnas åsikt på området som de förhåller sig till. I det andra steget anpassar barnet sin åsikt till föräldrarnas åsikt genom föräldrapåverkan. Barn hör alltså sina föräldrars åsikt och formar sin egen åsikt därefter. I familjer där det inte pratas så mycket politik blir det naturligtvis svårare för barn att varsebli föräldrarnas åsikter och den perceptuella överföringen blir därmed svagare. Och omvänt kan man säga att chansen är stor att en politiskt aktiv person med intensiva politiska åsikter om det mesta kommer från en familj där föräldrarna också är politiskt aktiva och har intensiva åsikter.

Ligger åsikterna i våra gener?

Forskningsresultaten om familjens betydelse för politisk åsiktsbildning väcker förstås frågan om alternativa förklaringar till hur överföringen av politiska åsikter från föräldrar till barn går till. Anders Westholms förklaring om perceptuell överföring är en variant av den traditionella förklaringen som utgår från att överföringen sker genom *inläring*: barnet uppfattar vilka politiska åsikter som föräldrarna har och gör därefter åsikterna till sina. Men en alternativ förklaring är att det i stället beror på *genetiska faktorer*: det vill säga att barn och föräldrar helt enkelt är genetiskt lika och att det är genetiska faktorer som påverkar vilka åsikter man har och som förklarar samstämmigheten i politiska åsikter mellan föräldrar och barn.

Forskningen om gener och politiska åsikter har kommit igång på allvar först under 2000-talet. Det är ett kontroversiellt och växande forskningsfält. I studier av tvillingar har man kunnat visa att ideologiska uppfattningar till mellan 30 och 50 procent kan förklaras med genetiska faktorer (resultatet återfinns i en artikel av Alford, Funk och Hibbing från 2005). Men även om genetiska förklaringar till politiska åsikter är viktiga ska man komma ihåg att icke-genetiska faktorer sannolikt är viktigare. Forskningen om genetiska förklaringar koncentrerar sig nu på att undersöka om de genetiska effekterna på politiska åsikter kan generaliseras till olika geografiska kontexter och tidpunkter och till att undersöka hur de genetiska faktorerna samspelar med den miljö som människor befinner sig i.

Det har varit svårt att fastställa i vilken mån sambandet mellan barns och föräldrars åsikter beror på socialisation (i enlighet med exempelvis Anders Westholms modell) eller på genetiska likheter. Två sätt att försöka ta reda på detta är att genomföra så kallade tvillingstudier och adoptionsstudier. I *tvillingstudier* jämför man enäggs- och tvåäggstvillingar och utnyttjar det faktum att enäggstvillingar är närmast genetiskt identiska medan två-

äggstvillingar inte är mer genetiskt lika varandra än syskon i allmänhet. I dessa studier utgår man ifrån att om enäggstvillingars politiska åsikter liknar varandra mer än tvåäggstvillingars åsikter borde skillnaden bero på genetisk överföring. Sådana forskningsresultat bygger naturligtvis på antagandet att enäggs- och tvåäggstvillingar behandlas likadant under uppväxten, vilket är mycket svårt att belägga eller statistiskt kontrollera.

I *adoptionsstudier* används ett annat tillvägagångssätt för att försöka separera genetiska effekter från socialisationseffekter. I en artikel i tidskriften *American Political Science Review*, byggd på svenska uppgifter om valdeltagande i riksdagsvalet 2010, har David Cesarini, Magnus Johannesson och Sven Oskarsson jämfört sambandet i valdeltagande mellan föräldrar och biologiska barn med motsvarande samband i valdeltagande mellan föräldrar och adopterade barn. Resultaten ger stöd för både genetisk överföring och socialisation. Studien visar att det är mer sannolikt att adopterade barn i vuxen ålder röstar i valen om deras biologiska föräldrar också gjort det, trots att de adopterade barnen saknar kunskap om huruvida deras biologiska föräldrar faktiskt hade röstat. Eftersom de adopterade barnen inte vuxit upp med sina biologiska föräldrar kan sambandet inte förklaras av familjesocialisation utan måste rimligen bero på genetisk överföring. Men resultaten visar också på socialisationseffekter: Det är mer troligt att de adopterade personerna röstar som deras adoptivföräldrar röstat, vilket naturligtvis inte kan bero på genetisk överföring. Forskningens bästa svar på frågan om vad som kan förklara sambandet mellan barns och föräldrars politiska åsikter och beteende kan därför sägas vara att både genetiska faktorer och inlärning genom socialisation spelar roll (Cesarini, Johannesson och Oskarsson 2014).

Personlighetens betydelse

Ett närliggande forskningsfält intresserar sig för sambandet mellan människors personlighet och deras politiska åsikter. Inom den psykologiska forskningen är man idag någorlunda överens om att människors personligheter kan beskrivas med hjälp av fem personlighetsegenskaper som på engelska går under benämningen *The Big Five*. De fem egenskaperna handlar om i vilken grad människor är öppna (openness), anspända (neuroticism), utåtriktade (extraversion), empatiska (agreeableness) och samvetsgranna (conscientiousness).

Studiet av sambandet mellan personlighetsegenskaper och politiska åsikter är också ett ungt och kontroversiellt forskningsfält. Amerikanska studier visar bland annat att såväl öppna som anspända människor står mer till vänster ideologiskt och att såväl målinriktade som utåtriktade människor står mer till höger (resultaten kommer från en inflytelserik artikel skriven av Alan Gerber med flera från 2010).

I en svensk studie gjord av Sören Holmberg, Lennart Weibull och Mattias Gunnarsson (2011) bekräftas viktiga delar av dessa resultat: Öppna respektive anspända människor tenderar att stå till vänster i politiken även i Sverige. Resultaten går åt samma som håll som resultaten från de inflytelserika amerikanska studierna även om sambanden i den svenska studien är svaga. I en annan studie byggd på tyska data visar Bert Bakker, David Hopmann och Mikael Persson (2015) att personlighetsdrag även hänger samman med graden av partiidentifikation. Resultaten visar bland annat att utåtriktade människor oftare har en starkare och mer stabil partiidentifikation och att neurotiska människor mer sällan identifierar sig med ett politiskt parti.

Sammanfattningsvis finns det alltså en lång rad studier som visar att människors personlighet påverkar politiska åsikter, partiidentifikation och politiskt beteende, till exempel valdeltagande. Men frågan är förstas hur personlighetsdrag uppstår, och

då är vi tillbaka på ruta ett och frågan om arv eller miljö. Enligt forskningen om hur personligheter uppstår och utvecklas handlar det sannolikt om en produkt av både arv och miljö: Personligheten utvecklas under uppväxtåren, stabiliserar sig i 20-25-årsåldern och är därefter relativt oförändrad. Så svaret är återigen att både arv (gener) och miljö (socialisation genom inläring) spelar roll. Genetiskt arv tillsammans med erfarenheter under barndom och uppväxtår är betydelsefulla faktorer för hur politiska åsikter bildas.

Skola och utbildning

Människors *utbildning* samvarierar ofta starkt med politiska åsikter, kunskaper och beteenden. Människor med hög utbildning tenderar till exempel att vara mer positiva till sådant som invandring, u-hjälp och miljöpolitiska åtgärder, de har bättre politiska kunskaper, större politiskt förtroende och de deltar oftare i politiska aktiviteter. Den här typen av skillnader återfinns inte enbart när vi jämför människor med olika *utbildningslängd* utan också när vi jämför människor med olika *utbildningsinriktningar*, till exempel olika gymnasieprogram.

En intressant fråga är huruvida dessa skillnader i politiska åsikter och beteenden mellan personer med olika utbildningsbakgrund verkligen beror på själva utbildningen i sig. Forskningen har förhållandevis lite att säga när det gäller huruvida utbildningsbakgrunden ska betraktas som en orsak till skillnader i politiska åsikter och beteenden eller om sambanden kan förklaras av andra faktorer. Om utbildningsbakgrund betraktas som en *direkt orsak* skulle det handla om att människor ökar sina kunskaper och färdigheter när de utbildar sig, vilket i sin tur påverkar deras politiska åsikter. Att genomgå utbildning innebär således en kunskapsprocess som i sin tur påverkar politiska åsikter. Men det kan också vara fråga om en *socialisationseffekt* som inte har med innehållet i själva utbildningen att göra: utbildningen påverkar i

stället vilka sociala nätverk människor ingår i, vilket i sin tur påverkar hur de tänker och agerar politiskt. En ytterligare möjlighet är att människor med olika utbildningsbakgrund redan från början skiljer sig åt genom att de kommer från olika typer av *hemförhållanden i uppväxtfamiljen* vilket påverkar både utbildningsval och politiska åsikter och beteenden. Tyvärr saknar många studier på området uppgifter om uppväxtförhållanden, vilket innebär en risk för att utbildningen så att säga fångar upp och tar åt sig äran av uppväxtfaktorer som tidigt i livet påverkar *både* utbildningsval och politiska faktorer.

Hur ska man då gå till väga för att ta reda på om sambanden mellan utbildningsbakgrund och politiska faktorer är kausala, det vill säga orsakade av utbildningen i sig, eller om det enbart handlar om samvariation (sambandet har orsakats av andra faktorer än skolan och utbildningen)? En möjlighet är att *följa individer över längre tidsperioder*, från att de påbörjar sina utbildningar och sedan går vidare i livet. Den typen av studier visar att det finns starka *selektionseffekter*, det vill säga att individer med olika utbildningsbakgrund skiljer sig åt politiskt redan då de gör sina utbildningsval (Benjamin Highton har skrivit en intressant artikel om det här i tidskriften *Journal of Politics* 2009).

En studie gjord av en av författarna till den här boken visar tydligt att det finns stora skillnader i politiskt deltagande mellan elever på teoretiska och yrkesförberedande gymnasieprogram. Tidigare forskning har tolkat denna skillnad som en effekt av de olika utbildningsinriktningarna. Men om man följer eleverna över tid visar det sig att skillnaderna fanns där redan då de började på gymnasiet, det vill säga före det att utbildningsinriktning skulle kunnat ha haft någon effekt (se Persson 2012). Resultaten talar alltså emot att det skulle finnas en direkt kausal effekt av utbildning när det gäller politiskt deltagande.

En annan möjlighet är att studera *effekter av reformer inom utbildningssystemet*. Har individer som efter en utbildningsreform går en ny och längre utbildning annorlunda politiska åsikter och bete-

enden än de personer som före reformen gick på en motsvarande men kortare utbildning? Huvudresultaten av en svensk studie av gymnasiereformerna på 1990-talet visar att en förlängd utbildning inte resulterade i markant annorlunda politiska åsikter och beteenden, vilket man skulle kunnat förvänta sig om utbildning var en direkt orsak till dessa faktorer (resultatet kommer från en artikel av Mikael Persson och Henrik Oscarsson från 2010).

En ytterligare möjlighet att testa effekten av utbildning är att utnyttja det faktum att elever placeras i olika årskurser på basis av vilket år de är födda. Det är därför möjligt att jämföra elever som är födda precis före ett årsskifte med elever som är födda precis efter samma årsskifte. Eleverna är nästan exakt lika gamla och skiljer sig inte åt på andra relevanta vis än att ”slumpen” gjort så att vissa har gått i skolan ett år längre än andra. Med hjälp av ett sådant forskningsupplägg undersöker Mikael Persson, Sven Oscarsson och Karl-Oskar Lindgren (2015) effekten av det nionde skolåret i fyra europeiska länder (Grekland, Norge, Slovenien och Sverige). Resultaten visar något överraskande att det inte finns några effekter av ett års ytterligare utbildning på politiska kunskaper, demokratiska värderingar eller politiskt deltagande.

Forskningens hittills bästa svar när det gäller skolans och utbildningens betydelse för människors politiska åsikter och beteenden kan lite förenklat sammanfattas så här: Utbildningens betydelse överskattas i många studier eftersom faktorer kopplade till uppväxtförhållanden och personlighetsegenskaper inte har inkluderats. De studier som även inkluderar uppväxtförhållanden visar på starka selektionseffekter. I den mån det går att påvisa direkta effekter av själva utbildningen, vilket vissa studier har gjort, är dessa effekter starkast när det gäller politiska kunskaper och därefter när det gäller politiska åsikter (se Green m.fl. 2011). De direkta effekterna av utbildning när det gäller deltagande i politiska aktiviteter är sannolikt mindre.

Det finns också forskning som tyder på att det framförallt är den typ av utbildningsval som i störst utsträckning avgör den

framtida livssituationen som mest påverkar politiska åsikter och beteenden. Att ta eller inte ta en universitetsexamen spelar med andra ord större roll jämfört med effekten av att till exempel gå åtta eller nio år i grundskolan. Flera studier visar också att i den utsträckning det finns effekter av utbildning handlar det troligen mer om en socialisationseffekt, det vill säga att utbildning påverkar vilka sociala nätverk man hamnar i, snarare än att det handlar om en direkt utbildningseffekt till följd av att man lär sig mer och utvecklar en bättre så kallad kognitiv förmåga (se till exempel Nie m.fl. 1996; Persson 2013 och 2014).

Livscykeeffekter, generationseffekter och periodeffekter

Ett ytterligare spår i litteraturen om politisk åsiktsbildning och opinionsförändringar är att skilja mellan det som brukar kallas livscykeeffekter, generationseffekter och periodeffekter. *Livscykeeffekter* är beteckningen för åsiktsskillnader mellan människor i olika åldrar som beror på att de befinner sig i olika stadier i livet. Enligt livscykelteorin förändras människors åsikter när de förflyttar sig från en livsfas till en annan. Yngre, medelålders och äldre människor befinner sig generellt sett i olika sociala och ekonomiska sammanhang, vilket innebär olika förutsättningar i vardagen vad gäller sådant som erfarenheter, ansvar för andra människor och privatekonomi. Stora förändringar i livet som att genomgå en utbildning, etablera sig på arbetsmarknaden och bilda familj påverkar därmed människors politiska åsikter.

Det kanske mest klassiska exemplet på en livscykeeffekt brukar tillskrivas Winston Churchill som lär ha sagt att ”den som inte är röd när han är ung har inget hjärta men den som inte är blå när han är gammal har ingen hjärna.” Ligger det något i Churchills påstående eller var det bara ett uttryck för önsketänkande från en gammal och konservativ premiärminister? Jodå, Churchill hade rätt, åtminstone i Sverige. I ett intressant bokkapitel

från 2003 har Sören Holmberg visat att människor födda i olika generationer under 1900-talet tenderade att förflytta sig längre åt höger ideologiskt ju äldre de blev. Det ska dock sägas att tendenserna är svaga och att det endast handlar om små högerförskjutningar.

Generationseffekter handlar om åsiktsskillnader mellan generationer beroende på omvälvande händelser som präglat generationerna under uppväxtåren. Det kan handla om att vissa generationer har växt upp under ett krig, andra under en omfattande ekonomisk kris eller en period av stark ekonomisk tillväxt. Generationseffekter präglar en generation så starkt att människor tar med sig uppväxtårens åsikter och värderingar och behåller dem livet ut. Ett exempel på en generationseffekt skulle vara om den generation som växte upp i Västeuropa under 1960- och 1970-talets vänstervåg behöll sina vänsteråsikter i större utsträckning än andra generationer när vänstervågen väl ebbade ut. Ett annat intressant men mindre politiskt exempel är att det är vanligt att livet ut behålla den musiksmak som man skaffade sig under de formativa ungdomsåren.

Periodeffekter, slutligen, påverkar alla människor i ett samhälle vid en viss tidpunkt oavsett ålder, men effekterna klingar av i takt med att tiden går och människor blir äldre. Ett exempel på en periodeffekt är om den allmänna opinionen tillfälligt blir mer negativ till köttkonsumtion efter en uppmärksam tv-dokumentärserie om djurens levnadsförhållanden. Ett annat exempel är när ett politiskt parti tillfälligt rasar i opinionsmätningarna efter ett avslöjande om att en ledande partiföreträdare varit inblandad i en mutskandal.

Det är ofta svårt att i forskningen skilja mellan livscykel-, generations- och periodeffekter. Utifrån en undersökning som bygger på uppgifter om människors åsikter vid en enda tidpunkt är det i princip omöjligt att bena ut vad som beror på position i livscykeln, vad som beror på händelser under generationens uppväxt och vad som beror på händelser i nutiden. För att kunna sepa-

rera de tre effekterna behöver vi jämföra åsikterna inom olika generationer i upprepade undersökningar över tid. Forskningens bästa svar idag, som bygger på den typen av avancerade och ofta kostsamma studier, är att det finns belägg för samtliga tre effekter: Människors politiska åsikter förändras systematiskt under livets gång (livscykeeffekter). Samtidigt bär olika generationer i viss mån med sig politiska åsikter genom livet. De bär alltså med sig de åsikter som var viktiga för dem under uppväxtåren (generationseffekter). Dessutom påverkas människor av den dagspolitiska händelseutvecklingen (periodeffekter).

I en intressant artikel av Larry Bartels och Simon Jackman i tidskriften *Electoral Studies* från 2014 tar de upp just denna fråga. Deras studie bygger på data från amerikanska valundersökningar och visar att generationer präglas av vad som händer under uppväxtåren och att detta fortsätter att vara betydelsefullt för de politiska åsikterna även senare i livet. Men *hur* stor betydelse har de formativa uppväxtåren senare i livet? Enligt Bartels och Jackmans finurliga beräkningar svarar de erfarenheter människor i genomsnitt har haft fram till 18 års ålder för merparten av de totala erfarenheternas påverkan på de politiska åsikterna fram till 38 år. Vid 38 års ålder betyder de erfarenheter man skaffat sig efter 18 års ålder i genomsnitt lika mycket som de erfarenheter man skaffade fram till att man fyllde 18. Därefter minskar uppväxterfarenheternas betydelse för politiska åsikter gradvis. Men även för människor kring 90 år utgör ungdomserfarenheterna i genomsnitt mer än 20 procent av de totala erfarenheternas påverkanskraft.

Om vi i tankeexperimentets form överför Bartels och Jackmans resultat till Sverige skulle det betyda att för en 38-åring som röstade i valet 2014 var den påverkan som skedde när Olof Palme, Ingvar Carlsson respektive Carl Bildt var statsminister lika stor som de sentida politiska erfarenheter som tillkommit då Göran Persson och därefter Fredrik Reinfeldt var statsminister. Det är alltså inte bara dagspolitiken som spelar roll för hur människor

röstas utan också de erfarenheter som präglat dem under uppväxtåren.

Sammanfattningsvis säger forskningen att de politiska erfarenheter vi gör under uppväxtåren spelar stor roll genom hela livet. Men samtidigt uppdaterar vi hela tiden våra politiska åsikter till följd av nya erfarenheter.

Vad driver den allmänna opinionen?

Det har nu blivit dags att flytta huvudfokus från politisk åsiktsbildning till åsiktsförändringar och till vad som förklarar förändringar i den allmänna opinionen. Vi kommer i allt väsentligt att hålla oss till den redan klassiska förklaringsmodell som den amerikanske statsvetaren John Zaller lanserade i boken *The Nature and Origins of Mass Opinion* från 1992. Zallers modell är omfattande och detaljerad och vi kommer endast att presentera huvuddragen. Vi vill också understryka att det här är ett forskningsfält under utveckling. Faktum är att man inom forskningen inte vet hur det i detalj går till när opinioner förändras och vilka typer av politiska faktorer som leder till stora opinionsförändringar.

De politiska åsikter och värderingar som vi människor har med oss in i en given situation kallar Zaller för *politiska predispositioner*. Beroende på vilka predispositioner vi bär med oss kommer vi att reagera på olika sätt när vi får ny politisk information. Människor med olika predispositioner kommer också att vara mottagliga på olika sätt och i olika grad för påverkan och åsiktsförändringar. Hur mottaglig för politisk påverkan en individ är beror också på personens engagemang i frågan och på personens kognitiva resurser (det vill säga personens förmåga att ta till sig och förstå ny politisk information).

Enligt Zaller sker en persons åsiktsförändring i två steg. I det första steget *tar individen emot information (reception* på engelska) och i steg två *accepterar* individen informationen som sin egen åsikt. Modellen påminner alltså om Anders Westholms modell för hur

barns åsikter skapas genom perceptuell överföring som vi tidigare berättade om. De två stegen kan resultera i att individen byter åsikt eller går från att inte ha en åsikt till att ha en, eller tvärtom. Det kan också handla om att intensiteten i en individs redan befintliga åsikt ökar eller minskar. I det senare fallet kan det till exempel handla om en individ som efter att ha sett en skakande tv-dokumentär om djur som far illa i slakterier går från att vara mild skeptisk till köttindustrin till att vara starkt kritisk. När ett relativt stort antal människor byter åsikt, och åsiktsbytena inte tar ut varandra, kommer det att avspegla sig i en förändring i den allmänna opinionen.

I vilken utsträckning människor tar emot ny politisk information i en politisk fråga beror, enligt Zaller, på *graden av politisk medvetenhet*. Människor med hög politisk medvetenhet uppmärksammar, tar till sig och förstår mer av ny information jämfört med människor med låg politisk medvetenhet; i sin forskning har Zaller valt att empiriskt mäta politisk medvetenhet med hjälp av frågor om politisk kunskap. Men samtidigt har de politiskt högmedvetna en större förmåga att *stå emot* (*resist*, enligt Zallers engelska terminologi) och inte låta sig övertygas av ny politisk information som inte stämmer överens med deras predispositioner på området. Politisk medvetenhet fungerar alltså både som en *mottaglighetsfaktor* för ny politisk information och som en *motståndsfaktor* när det gäller information som inte är förenlig med vad individen redan tycker.

Utifrån ovanstående resonemang drar Zaller slutsatsen att sambandet mellan politisk medvetenhet och åsiktsförändringar ser olika ut beroende på vilken typ av politisk fråga det handlar om. I det Zaller kallar för *etablerade frågor*, där det i huvudsak råder konsensus bland politiker och samhällsdebattörer om vad som är rätt, är det de politiskt högmedvetna som i störst utsträckning låter sig påverkas av ny information. I så kallade *polariserade frågor* med åtminstone två tydliga positioner som står klart emot varandra, som också är den vanligaste typen av politiska frågor,

är bilden en annan. I polariserade frågor som också är salient och får stor uppmärksamhet i massmedierna – det Zaller kallar *högin-tensiva frågor* – är det i stället de politiskt *medelmedvetna* som påverkas mest av ny politisk information. I denna typ av frågor har de högmedvetna så att säga ”garden uppe” och vill därför inte ta till sig ny information som går emot vad de redan tycker, samtidigt som de lågmedvetna även här har svårt att tillgodogöra sig den nya informationen. I polariserade frågor som får mindre uppmärksamhet – det Zaller kallar *lågintensiva frågor* – är det däremot återigen de högmedvetna som påverkas mest eftersom det är den enda grupp som i stor utsträckning tar till sig den nya informationen.

Hur får människor politisk information?

Hur går det då till när politisk information sprids till människor så att de antingen stärks i sina åsikter, byter åsikt eller står emot och inte övertygas av de budskap de konfronteras med? När det gäller påverkanskanaler råder det i dagens samhälle ingen tvekan om att massmedierna är den viktigaste kanalen för (politisk) information och påverkan. Två viktiga bidrag till debatten om hur massmedierna påverkar den allmänna opinionen är Walter Lippmanns bok *Public Opinion* från 1922 och Kent Asps doktorsavhandling *Mäktiga massmedier* från 1986; se även Olof Peterssons bok *Opinionsbildning* från 2009. En viktig text om elitaktörers påverkan via massmedierna är Benjamin Pages, Robert Shapiros och Glenn Dempseys artikel *What Moves Public Opinion?* i *American Political Science Review* från 1987.

Även Zaller går ett steg bakåt och menar att det är det han kallar *den politiska eliten och elitdebatten* som den speglas i massmedierna *som driver fram opinionsförändringar*. I elitdebatten deltar olika typer av aktörer beroende på vad frågan handlar om, men generellt viktiga aktörer är framträdande politiker, högre tjänstemän, experter, nyhetskommentatorer, aktivister och företrädare för in-

resseorganisationer. Zaller lyfter också särskilt fram den påverkan som den vetenskapliga eliten har. Till den politiska eliten räknas även religiösa och andra ledare med auktoritet och elitaktörer i andra länder (till exempel USA:s president, FN-chefen, påven och Världsbanken). Åsikts- och opinionsförändringar drivs även fram av stora och viktiga händelser som krig, terrorattacker, naturkatastrofer, ekonomiska kriser och kärnkraftsolyckor.

Vid sidan av den viktiga mediekommunikationen kan människor förstås hämta in politisk information genom olika former av *personlig kommunikation*. Det kan till exempel handla om lunchdiskussioner på arbetet och middagsdiskussioner i familjen och överhuvudtaget genom samtal med andra människor som berättar om sina erfarenheter och, kanske framförallt, vilken information via massmedierna som dessa personer i sin tur har införskaffat. Naturligtvis sker åsiktsförändringar även inom ramen för det egna tänkandet då nya fakta kombineras med redan befintlig information och befintliga åsikter, vilket ibland benämns *egenkommunikation*. Den som vill läsa vidare om effekter av de tre påverkanskanalerna *mediekommunikation*, *personlig kommunikation* och *egenkommunikation* rekommenderar vi att starta med Kent Asps nyss nämnda bok *Mäktiga massmedier* från 1986. En nyare översikt om massmedier och politisk kommunikation är Jesper Strömbergs bok *Makt, medier och sambälle* från 2014.

När Zaller bytte åsikt

En viktig beståndsdel i Zallers ursprungliga tänkande är som sagt att opinionsförändringar i betydande utsträckning drivs av medierapporteringen. Men på den punkten kom Zaller själv i en artikel från 1998, i tidskriften *PS: Political Science and Politics*, att modifiera sin ståndpunkt till följd av den så kallade Lewinsky-skandalen (Monica Lewinsky var en praktikant i Vita Huset som den tidigare presidenten Bill Clinton hade en sexuell relation med). Under andra halvan av 1990-talet rapporterade medierna

oerhört intensivt kring Lewinsky-skandalen och president Clinton ställdes till sist inför riksrett där han dock friades. I den situationen, när allmänheten bombarderas med negativ information om Clinton, förväntade sig Zaller att den allmänna opinionen skulle bli klart mer negativ till presidenten. Med Zallers språkbruk förväntade han sig att många människor *mottog* och *accepterade* den omfattande och negativa medieinformationen.

Men samtidigt med Lewinsky-skandalen fortsatte den amerikanska ekonomin att gå bra och president Clinton fortsatte sitt politiska arbete. Och trots den negativa medierapporteringen höll Clinton ställningarna i opinionen någorlunda väl. Den förväntat kraftiga försvagningen av förtroendet för Clinton uteblev, vilket fick Zaller att byta åsikt om hur opinionsförändringar sker. Zaller blev mer positiv till människors förmåga att forma egna rationella åsikter eftersom de tenderade att bortse från Lewinsky-skandalen och i högre grad än han hade förväntat sig fokuserade på den politiska substansen och på hur Clinton styrde landet.

Zaller bemöter sina kritiker

Vi har i det ovanstående givit en översiktlig bild av Zallers modell som i sin helhet är betydligt mer komplicerad. Den som vill fördjupa sig kan förstås själv läsa vidare i Zallers bok från 1992. Förklaringsmodellen har som sagt varit mycket inflytelserik men den har också fått utstå en hel del kritik. I en artikel från 2012, i tidskriften *Critical Review*, bemöter Zaller den viktigaste kritiken mot sin modell. Zaller menar att kärnan i modellen håller för den kritik som riktats mot den under de gångna 20 åren: Modellen kan fortfarande förklara opinionsförändringar. Zaller uppfattar dock att några antaganden utanför modellens kärna i viss mån behöver revideras. Det gäller framförallt betydelsen av den vetenskapliga elitens påverkan på opinioner. Zaller menar att han överskattade denna påverkansfaktor i sin ursprungliga modell.

Opinionsförändringar under senare år i USA i bland annat abortfrågan verkar enligt Zaller inte ha drivits fram av vetenskapliga argument utan snarare av intresse- och lobbygruppers påverkan. Detta är grupper vars betydelse Zaller menar att han underskattade i sin ursprungliga modell.

Zaller framhåller också att han underskattade betydelsen av åsikter som inte bildats genom elitpåverkan och som inte är ideologiskt laddade. Den typen av så kallade latenta opinioner, exempelvis i frågor som rasism och rädsla för kommunism, kan vara svåra för elitaktörer att påverka men kan samtidigt spela en viktig roll i den utsträckning som politiker anpassar sitt agerande till dem. Hur sådana latenta opinioner uppstår och förändras är något som, enligt Zaller, inte täcks in tillräckligt i hans ursprungliga modell och är ett viktigt område för framtida forskning.

Det här kapitlet har handlat om hur människors åsikter grundläggs i tidig ålder och förändras under livets gång. Dessutom har vi försökt förklara hur det går till när det sker förändringar i den allmänna opinionen. I nästa kapitel byter vi perspektiv och tar oss an frågor om opinioners effekter. Kapitlet handlar dels om kopplingen mellan individers åsikter och beteenden och om effekter av opinionsundersökningar, dels, och huvudsakligen, om kopplingen mellan opinioner och den politik som förs i samhället.

Kapitel 4:

Opinioners effekter

Det har nu blivit dags att rikta intresset mot effekter av människors åsikter och olika former av opinioner och framförallt då mot kopplingen mellan den allmänna opinionen och den politik som förs i samhället. *Kopplingen mellan opinioner och förd politik* – det som på engelska brukar kallas för *the opinion-policy link* – kan betraktas som den självklara grundbulten i en demokrati: Om inte folkviljan förverkligas i betydelsen att det finns en stark koppling mellan människors åsikter i politiska frågor och de beslut som politikerna fattar, är det svårt att tala om en fungerande demokrati.

Men före det ska vi kort beröra två andra viktiga och inom opinionsforskningen uppmärksammade frågor: Först ska vi se närmare på kopplingen mellan enskilda individers åsikter och hur individerna faktiskt betar sig (på engelska *the attitude-behavior link*); nyckelfrågan i den forskningstraditionen handlar om i vilken utsträckning människor betar sig i enlighet med sina åsikter och hur vanligt det är att människor tycker och säger en sak men sedan gör någonting annat. Därefter behandlar vi kortfattat frå-

gan om huruvida publicerade resultat från opinionsundersökningar påverkar människors åsikter och beteenden.

Kopplingen mellan åsikter och beteenden

I den utsträckning som människor inte betar sig i enlighet med sina åsikter ligger det nära till hands att betrakta åsikter som någonting relativt ointressant: Om exempelvis de som tycker att vi ska värna miljön kör lika mycket bil som de som inte ger uttryck för miljövänliga åsikter, och om de som ogillar privatiseringar placerar sina barn i friskola i samma utsträckning som privatiseringsförespråkare, kan man förstås undra vad åsikter egentligen är värda. Om åsikter inte färgar av sig på beteende ligger det nära till hands att dra slutsatsen att åsikter inte är särskilt betydelsefulla.

En klassisk studie om kopplingen mellan åsikter och beteenden som fick stor uppmärksamhet genomfördes av sociologen Richard LaPiere i början av 1930-talet. LaPiere reste runt i USA tillsammans med ett kinesiskt par och studerade hur paret bemöttes när de gick på restauranger och tog in på hotell. Det kinesiska paret fick för det mesta god service och ett gott bemötande. Men när LaPiere, som en del av studien, ringde till hotellet och restaurangerna för att boka rum eller bord och frågade om de tog emot kinesiska gäster var det många som sa nej. De gav alltså uttryck för åsikter som man kan tolka som rasistiska och diskriminerande, men beteendet från samma personer var inte rasistiskt. Negativa åsikter gick ofta hand i hand med ett vänligt bemötande. LaPiere drog därför slutsatsen att det endast finns svaga kopplingar mellan åsikter och beteenden (LaPiere 1934). Människor har olika åsikter som kan vara kontroversiella, men i deras beteende följer de ändå gängse konventioner kring hur man ska bete sig i samhället.

Senare forskning har dock visat att LaPiere generellt sett har fel. Tvärtom har studie efter studie under senare tid visat att i de flesta fall finns det relativt starka, om än långt ifrån fullständiga,

samband mellan människors åsikter och deras beteenden. Och visst känns det lite skönt att veta att miljövänner kör mindre bil och att privatiseringsmotståndare i mindre utsträckning placerar sina barn i friskola.

Det finns alltså relativt starka samband mellan människors åsikter och deras beteenden och forskningen på området handlar i stället numera mest om under vilka omständigheter som sambanden är starka respektive svaga. Resultaten är kanske inte så förvånande och visar lite förenklat att kopplingen mellan åsikter och beteenden tenderar att vara relativt stark när det handlar om sådant som berör människor egenintressen, som har hög personlig relevans och då hindren (uppostringarna) för att utföra beteendet är låga.

Sambanden tenderar också att vara starka när man jämför åsikter och beteenden som befinner sig på samma så kallade specifikationsnivå: till exempel kan individer som tycker det är viktigt att källsortera också förväntas göra just detta, men kanske inte bete sig lika miljövänligt i alla andra avseenden. Slutligen finns det förstås också andra faktorer än våra åsikter som kan förklara hur vi människor beter oss, vilket generellt sett kan bidra till svagare kopplingar mellan åsikter och beteenden. Lite förenklat kan man säga att människors handlingar, vid sidan av att vara baserade på rationella och genomtänkta överväganden (åsikter), bestäms av vanor, gruppsytryck och av vad som är på modet. Vanehandlingar, gruppsytryckshandlingar och modehandlingar är därför tre typer av beteenden där vi åtminstone i det korta perspektivet kan förvänta oss relativt sett svagare kopplingar mellan åsikter och beteenden.

Den som vill läsa vidare om kopplingen mellan människors åsikter och beteenden rekommenderar vi att starta med Icek Ajzens och Martin Fishbeins kapitel ”The Influence of Attitudes on Behavior” i boken *The Handbook of Attitudes* från 2005 och Anders Biels kapitel ”Attityder och beteende” i boken *Sambällspsykologi* från 2012.

Effekter av opinionsundersökningar

En annan typ av opinionseffekter handlar om huruvida publicerade opinionsundersökningar påverkar människors åsikter och beteenden. I forskningen skiljer man mellan olika typer av effekter som publicerade resultat från opinionsundersökningar kan tänkas ha på opinionen. Den mest kända typen brukar kallas för *the bandwagon effect* eller *överlägeseffekten* (se t.ex. Simon 1954). En överlägeseffekt innebär att ett parti som leder eller går framåt i opinionsmätningarna kan dra fördel av det genom att den positiva trenden förstärks. Det kan dels tänkas bero på att vissa människor föredrar att sympatisera med det framgångsrika partiet för att känna sig som ”vinnare”, dels på att medierapporteringen kring ett framgångsrikt parti tenderar att bli mer positiv vilket i sin tur kan generera fler sympatisörer.

Den motsatta effekten kallas för *the underdog effect* eller *underlägeseffekten*. Effekten innebär att ett parti som ligger under eller är på tillbakagång i opinionen kan locka till sig sympatier för att människor upplever att partiet har behandlats orättvist eller för att det finns människor som tycker synd om partiet. Det är också en underlägeseffekt om partiets medlemmar blir sporrade av ett dåligt resultat i en opinionsmätning och därför arbetar hårt, och framgångsrikt, med att rekrytera nya sympatisörer.

Den empiriska forskningen om effekter av opinionsundersökningar visar dock inte några tydliga belegg för vare sig överläges- eller underlägeseffekter. Den som vill läsa mer om den här och andra typer av opinionsundersökningseffekter hänvisar vi i första hand till böckerna *Opinionsmätningarna och demokratin* av Olof Petersson och Sören Holmberg från 1998, *Medierna: folkets röst?* redigerad av Olof Petersson (2008, framförallt kapitel 3), *Opinionsbildning* av Olof Petersson från 2009 (s. 204–207) och *Opinion Polls and the Media: Reflecting and Shaping Public Opinion* av Christina Holtz-Bacha och Jesper Strömbäck från 2012.

Resultat från opinionsundersökningar kan också påverka människor att *taktikrösta i val*, det vill säga att rösta på ett annat parti än det man tycker bäst om. Statsvetaren Annika Fredén (2014) har i experimentella studier visat att resultat från olika opinionsundersökningar, där samma parti befinner sig antingen strax över eller strax under fyraprocentsspärren till riksdagen, påverkar väljarnas benägenhet att taktikrösta på partiet: När opinionsundersökningen visar att till exempel Kristdemokraterna ligger under fyraprocentsspärren lockas borgerliga sympatisörer som egentligen tycker bättre om ett annat parti att taktik- eller stödrösta på Kristdemokraterna. När opinionsundersökningen i stället visar att Kristdemokraterna ligger knappt över fyraprocentsspärren lockar partiet däremot inte till sig några stödros-ter, vilket paradoxalt nog skulle kunna innebära en större risk att hamna utanför riksdagen.

Sammantaget visar studier av överlägeseffekter, underlägeseffekter och taktikröstning att opinionsmätningar inte enbart mäter och speglar opinioner utan också kan påverka opinioner och beteenden. Vetskapen att den typen av effekter eventuellt kan förekomma leder lite då och då till diskussioner om huruvida opinionsundersökningar, eller åtminstone medierapportering kring opinionsundersökningar, ska begränsas eller till och med förbjudas. Problemet är naturligtvis särskilt aktuellt i samband med val och valrörelser, och i vissa länder finns också restriktioner. I Sverige finns dock inga sådana restriktioner men väl en tradition som innebär att massmedierna avstår från att rapportera om resultat från opinionsundersökningar på valdagen så länge vallokaler är öppna. Skälet är förstås att resultat från opinionsundersökningar inte ska kunna påverka hur väljarna röstar.

Kopplingen mellan opinioner och förd politik

Enligt demokratins ideal ska medborgarnas valda representanter föra en politik som stämmer överens med folkviljan. Men är det verkligen så? Är det den allmänna opinionen som är styrande för den politik som förs i samhället? Eller är det så att vissa medborgargrupperns åsikter tenderar att stämma bättre överens med de politiska beslut som fattas? Och kan det till och med vara så att de politiska representanterna inte i någon större utsträckning följer olika medborgaropinioner utan i stället, genom opinionsbildning och beslutsfattande, styr och formar medborgarnas opinioner? Om den allmänna opinionen vill satsa mer pengar på försvaret, resulterar det då i att politikerna ökar anslagen till försvaret? Och om den allmänna opinionen är för att lägga mer pengar på skolan, ökar då politikernas satsningar på skolan? Resten av det här kapitlet handlar om den typen av frågor, om länken mellan opinioner och förd politik.

Något förvånande har studier som länkar samman opinioner och förd politik fram tills nyligen varit mycket ovanliga. De två forskningsfält som kallas opinionsforskning och policyforskning (det vill säga studiet av hur politik bedrivs på olika områden) har i mångt och mycket arbetat på var sitt håll och utan närmare kontakt med varandra. Kunskaperna om huruvida opinioner påverkar förd politik är därför klart begränsade. I USA finns nu ett antal intressanta studier på området, men om andra länder som Sverige vet vi nästan ingenting.

Begreppet responsivitet

Responsivitet är ett centralt begrepp inom forskningen om länken mellan opinioner och förd politik. Responsivitet kan ungefär översättas med *lyhördhet*. Lite förenklat finns det två huvudsakliga definitioner av begreppet responsivitet när man talar om det i politiska sammanhang. Den mest snäva och samtidigt mest

inflytelserika definitionen kan kopplas till den amerikanske statsvetaren Bingham Powell som menar att politiker är responsiva när de för en politik som står i överensstämmelse med folkviljan och när de förändrar politiken i enlighet med förändringar i den allmänna opinionen. Politiker är alltså responsiva när de är lyhörda för opinioner och anpassar politiken efter dem. Den definitionen av responsivitet kallas ibland för *innehållslig responsivitet* och har ett ”bottom up”-perspektiv, det vill säga att de opinioner som finns ”nere” i de breda folklagren ska få genomslag i den politik som utformas bland politikerna ”där uppe” (se till exempel Powell 2004).

Den andra och bredare definitionen av responsivitet har sina rötter hos den amerikanska politiska teoretikern Hanna Pitkin (1967). Enligt vår tolkning menar Pitkin att politikerna inte alltid måste följa folkviljan för att vara responsiva. Däremot måste politikerna, när de inte följer folkviljan, kommunicera med medborgarna och förklara sin politik – något som ibland kallas för *kommunikativ responsivitet* (se Esaiasson m.fl. 2013). Eftersom det här kapitlet främst handlar om överensstämmelsen mellan opinioner och förd politik använder vi oss av Bingham Powells snävare definition av begreppet responsivitet. För den som är intresserad av att läsa mer om huruvida medborgarna känner sig representerade och upplever att politikerna är responsiva gentemot dem, rekommenderar vi en färsk översikt skriven av Sören Holmberg 2014.

Empiriska studier av innehållslig responsivitet har operationaliserat begreppet (det vill säga gjort det empiriskt mätbart) på olika sätt. I vissa studier har man undersökt i vilken utsträckning politikernas och medborgarnas åsikter stämmer överens och man talar då om så kallad åsiktskongruens eller åsiktsöverensstämmelse. Den klassiska amerikanska studien på området är Warren Millers och Donald Stokes artikel *Constituency Influence in Congress* från 1963 medan den svenska klassikern är Sören Holmbergs doktorsavhandling *Riksdagen representerar*

svenska folket' från 1974. Andra studier har undersökt vad politiker säger i sina tal och i vilken utsträckning det stämmer överens med medborgarnas åsikter – så kallad retorisk responsivitet. En tredje möjlighet, som är vanlig i amerikanska studier, är att jämföra opinioner bland medborgare i olika valkretsar med hur deras valda representanter röstar i parlamentet. Några få studier har som sagt även fokuserat på i vilken utsträckning medborgarnas åsikter faktiskt har fått genomslag i den politik som förs, vilket vi tycker är den mest intressanta frågan.

Studier av kopplingen mellan opinioner och förd politik

Ett flertal studier av åsiktsöverensstämmelse mellan medborgare och politiker, i första hand från USA, har visat att det finns relativt starka kopplingar. I en studie av amerikanska förhållanden drar statsvetarna James Stimson, Michael MacKuen och Robert Erikson (1995) slutsatsen att politikernas åsikter stämmer ganska väl överens med åsikterna i den allmänna opinionen. I en motsvarande studie från Storbritannien drar Armen Hakhverdian (2010) samma slutsats. Och i de studier som undersöker retorisk responsivitet konstateras att det även finns samband mellan medborgarnas åsikter och vad politiker uttrycker i sina tal. Forskningen visar också att det inte enbart finns ett samband mellan politikernas och medborgarnas åsikter utan att den faktiska politiken även tenderar att förändras till följd av opinionsförändringar. Ett exempel är statsvetarna Benjamin Page och Robert Shapiro (1983) som visar att när amerikanernas politiska åsikter förändras så är det sannolikt att även politiken förändras i samma riktning. Page och Shapiro menar också att sambandet mellan opinioner och förd politik är starkare i en fråga som upplevs som salient, det vill säga har en framträdande plats, i den allmänna opinionen.

Utifrån de här studierna kan man dra slutsatsen att relationen mellan medborgare och politiker tycks fungera tillfredsställande.

Men flera av studierna visar samtidigt att det finns en så kallad *status quo bias*, det vill säga att det finns en tendens att politiken inte förändras utan fortsätter i gamla hjulspår. Det är med andra ord mer sannolikt med överensstämmelse mellan opinioner och förd politik kring det som inte förändras, och mindre sannolikt att opinionsförändringar driver fram ny politik. Ett annat intressant resultat är att politiker är mer responsiva i frågor som medborgarna tycker är viktiga och mindre responsiva i frågor som medborgarna har dåliga kunskaper om.

En intressant fråga i sammanhanget är förstås om det verkligen är den allmänna opinionen som påverkar politikerna, eller om det tvärtom är politikerna som påverkar den allmänna opinionen. Frågor om vad som kommer först – hönan eller ägget – och vad som påverkar vad är genuint knepiga. I det här fallet har forskare använt avancerade data om både opinioner och förd politik över tid för att försöka besvara den. Det vanligaste svaret bland amerikanska forskare är att det snarast är opinioner som påverkar politiken och inte tvärtom. Men det förmodligen bästa svaret är nog ändå att det handlar om både och, som exempelvis statsvetarna Stuart Soroka och Christoffer Wlezien hävdar (2005, 2010; se även Naurin 2014). De menar att relationen mellan den allmänna opinionen och den politik som förs kan liknas vid en termostat. Medborgarnas opinioner får genomslag i den politik som förs, men medborgarna anpassar också sina åsikter till den förda politiken (*policy feedback* på engelska). Den politik som förs är inte enbart en avspeglning av den allmänna opinionen. Den förda politiken formar också den allmänna opinionen (se t.ex. Kumlin 2014). Denna både-och-position står dock lite i kontrast till Sören Holmbergs resultat från Sverige som tyder på att det är vanligare att politiken påverkar opinionen än tvärtom (se t.ex. Holmberg 2010).

Ett annat sätt att försöka besvara ”hönan eller ägget”-frågor som den om huruvida opinioner påverkar politiken eller tvärtom är att göra experiment. I experimentella studier försöker man iso-

lera effekten av en speciell faktor för att avgöra om faktorn i fråga har en kausal effekt. En experimentgrupp utsätts för faktorn (så kallad stimuli eller behandling) och jämförs sedan med en exakt likadan kontrollgrupp (utan stimuli) för att pröva om faktorn har någon betydelse. De amerikanska statsvetarna Daniel Butler och David Nickerson (2011) tog sig an den frågan om huruvida politiker påverkas av opinioner med ett sådant experimentellt upp-lägg. För att undersöka om politiker påverkas av den allmänna opinionen genomförde de ett stort antal fältexperiment i delsta-ten New Mexico i USA. Först genomförde de en enkätundersök-ning med över 10 000 medborgare för att mäta opinioner kring olika budgetförslag. Därefter delade de in politikerna i delstaten i två slumpvist sammansatta grupper. Den ena gruppen fick detal-jerad information om den allmänna opinionen medan den and- ra halvan inte fick någon sådan information. Därefter under- sökte de om den grupp politiker som fått information om den allmänna opinionen röstade annorlunda i parlamentet än den grupp som inte fick någon information. Resultaten visar att de politiker som fått information om den allmänna opinionen rös- tade i enlighet med den allmänna opinionen i högre grad än de politiker som inte fått informationen. Den här ovanligt ambitiösa studien är ett viktigt be-lägg för att det finns en koppling mellan opinioner och förd politik.

Är politiker mer responsiva gentemot vissa grupper av medborgare?

De studier som hittills nämnts fokuserar på den allmänna opi- nionen och skiljer inte mellan opinioner bland olika grupper av medborgare. Men kan det vara så att politiker är mer responsiva gentemot vissa grupper av medborgare än mot andra? Den mest kända studien på det området är Sidney Verbas och Norman Nies klassiska bok *Participation in America* från 1972. Verba och Nie vi- sar där att det finns en stor åsiktsöverensstämmelse mellan po-

litiker och de medborgare som är involverade i olika former av politisk aktivitet. I geografiska områden där graden av medborgerligt politiskt deltagande var låg var också åsiktsöverensstämmelsen mellan medborgare och politiker relativt sett låg. Men i områden med hög grad av politiskt deltagande fanns däremot en relativt hög åsiktsöverensstämmelse mellan politiker och aktiva medborgare. Det Verba och Nie visar är med andra ord att politiker är mer responsiva gentemot medborgare som gör sina röster hörda och är politiskt aktiva jämfört med mindre högröstade och aktiva medborgare. Verbas och Nies studie från 1972 var dock resurskrävande och komplicerad att genomföra och den har därför inte fått särskilt många efterföljare. Slutsatsen att aktiva medborgare får mer gehör bland politikerna än mindre aktiva medborgare kom därför att bli en accepterad ”sanning” inom statsvetenskapen under de efterföljande decennierna.

Den amerikanske statsvetaren Martin Gilens har i en artikel i tidskriften *Public Opinion Quarterly* från 2005 och i boken *Affluence and Influence* från 2012 presenterat den i vårt tycke mest intressanta forskningen om huruvida politiker är mer responsiva gentemot vissa grupper av medborgare än mot andra (se även Gilens och Page 2014). Gilens har sammanställt information från en lång rad opinionsundersökningar om vad amerikaner i olika inkomstgrupper har för inställning till cirka 2 000 politiska förslag under perioden 1980–2000. Gilens kombinerar sedan dessa medborgaråsikter med information om huruvida de aktuella förslagen så småningom har genomförts. Gilens visar här först att det genomsnittliga sambandet mellan opinion och förd politik är relativt starkt, vilket bekräftar bilden från tidigare studier om relativt responsiva politiker som presenterats ovan.

Men det som gör Gilens studie särskilt intressant är att han inte nöjer sig med att se på medborgarnas genomsnittliga opinioner utan i stället sätter fokus på opinioner i olika grupper, till exempel bland fattiga och rika. Och han visar att i de fall det finns tydliga åsiktsskillnader mellan de med högst och lägst inkomster

så finns det en stark koppling mellan höginkomsttagares opinioner och förd politik medan kopplingen mellan medel- och låginkomsttagares opinioner och förd politik är svag eller obefintlig. I USA får alltså de rikas opinioner genomslag i den förda politiken medan politikerna inte agerar lika responsivt gentemot medel- och låginkomsttagare. Gilens data hjälper honom dock inte att förstå i detalj vad skillnaden i politikernas responsivitet gentemot rika och fattiga beror på. Men en tänkbar förklaring som han för fram är att skillnaden kan kopplas till de stora kampanjbidrag som de rikaste lämnar till politiska kandidater i USA. Som motprestation, spekulerar Gilens, fattar kanske politikerna beslut i enlighet med de rikas opinioner.

I en artikel i tidskriften *Election Law Journal* från 2014 gör Patrick Flavin ett försök att gräva vidare i frågan huruvida det är kampanjbidrag som bidrar till den snedvridna responsiviteten. I sin studie undersöker Flavin amerikanska delstater med olika strikta regler kring kampanjbidrag. Den idé som testas är huruvida politiker i delstater med mer strikta regler kring kampanjbidrag är mer responsiva jämfört med politiker i delstater med mer tillåtande kampanjbidragsregler. Som mått på responsivitet använder Flavin medborgaropinioner från opinionsundersökningar kopplade till information om förd politik på delstatsnivå. Flavin finner att i delstater med tydliga regler om att öppet rapportera kampanjbidrag är politikerna mer jämlikt responsiva gentemot olika medborgargrupper. Med stränga kampanjbidragsregler finns det alltså inte någon snedvridning i politiken gentemot de mest välbärgade medborgarnas opinioner. Resultatet stöder Gilens spekulation om att kampanjbidragen bidrar till en högre grad av responsivitet gentemot höginkomsttagarnas opinioner. Det ska dock sägas att Flavin även undersöker effekter av andra typer av kampanjbidragsregler, som till exempel regler för maxbelopp och system där offentliga medel används för kampanjfinansiering, men utan att finna några samband med responsivitet gentemot olika grupper.

Det är möjligen inte helt överraskande att amerikanska politiker är mer responsiva gentemot de rikas opinioner, men det är samtidigt slående hur stora skillnaderna är. I genomsnitt är sannolikheten 10 procentenheter större att opinioner bland höginkomsttagare jämfört med opinioner bland låginkomsttagare realiseras i förd politik. När jämförelsen begränsas till frågor med tydliga åsiktsskillnader mellan hög- och låginkomsttagare blir skillnaderna i förd politik ännu större: De förslag som de flesta höginkomsttagare står bakom har en sannolikhet på ungefär 50 procent att realiseras i förd politik medan motsvarande sannolikhet för de förslag som de flesta låginkomsttagare står bakom är 30 procent; när det gäller förslag som höginkomsttagare är starka motståndare till är sannolikheten för genomförande cirka 15 procent medan motsvarande sannolikhet för förslag som låginkomsttagare är starka motståndare till är ungefär 30 procent.

Martin Gilens slutsatser om skillnader i responsivitet gentemot olika grupper får stöd i ett antal amerikanska studier inom olika politikområden. Patrick Flavin finner i en studie (2012) samma mönster på delstatsnivå. Lawrence Jacobs och Benjamin Page (2005) visar i en studie av amerikansk utrikespolitik att så kallade högstatuspersoner har ett större inflytande över utrikespolitiken än personer från medel- och arbetarklassen. Och i en studie om etnicitet och responsivitet visar John Griffin och Brian Newman (2007) att vita amerikaners opinioner är starkare kopplade till den förda politiken än vad opinioner bland olika minoritetsgrupper är.

Gilens slutsatser står dock inte oemotsagda. De tidigare nämnda statsvetarna Stuart Soroka och Christoffer Wlezien (2008) är inte överens med Martin Gilens när det gäller hurvida amerikanska politiker är mer responsiva gentemot de rikas politiska opinioner. Soroka och Wlezien har gjort en liknande analys som Gilens, byggd på åtta enkätfrågor, och de visar att åsikterna bland hög- och låginkomsttagare sällan skiljer sig åt och att det

därför rimligen inte kan vara så att politiker är mer responsiva gentemot höginkomsttagare.

I ett svar till Soroka och Wlezien argumenterar Gilens (2009) för att deras datamaterial är för begränsat och att om man i stället studerar ett större antal frågor går det inte att komma ifrån att politiker är mer responsiva gentemot höginkomsttagare. Debatten mellan Gilens och Soroka/Wlezien illustrerar tydligt att frågor om kopplingen mellan opinioner och förd politik är ett högst levande och aktivt forskningsfält under utveckling. Men samtidigt är det lite beklagligt att statsvetarna inte har kommit längre och att forskarsamhället inte är överens om hur verkligheten är beskaffad. Det faktum att olika studier pekar i olika riktning visar på behovet av mer forskning.

Länderjämförande och svenska studier om opinioner och förd politik

De flesta studier om opinioner och förd politik som vi har redogjort för är alltså amerikanska. Men det finns också länderjämförande studier där frågor om hur valsystem och partikonkurrens påverkar responsivitet står i centrum. Två exempel är studier gjorda av Sara Hobolt och Robert Klemmesen (2005 och 2008) där de jämför så kallad retorisk responsivitet i Danmark, Storbritannien och USA. De visar bland annat att politiker är mer responsiva när det väger jämnt i opinionen mellan de politiska alternativen. När varje röst är betydelsefull och partier och politiker verkligen måste slåss om väljarna tenderar politikerna att vara mer responsiva gentemot den allmänna opinionen.

De svenska studierna på området har framförallt handlat om åsiktsöverensstämmelse mellan politiker och medborgare. Sören Holmberg har i en lång rad studier (1974, 1997 och 2010, se även Holmberg och Esaiasson 1988 och Esaiasson och Holmberg 1996) visat att det finns påtagliga skillnader mellan medborgarnas och politikernas åsikter (till exempel i synen på EU och in-

vandring). Holmberg har också visat att åsiktsskillnaderna mellan de politiska partierna generellt sett är större bland politiker än bland medborgare. I ett av sina senaste bidrag (2010) visar Holmberg samtidigt att medborgarnas och politikernas åsikter tenderar att förändras på ett likartat sätt över tid: Åsiktsförändringar bland medborgare avspeglas i åsiktsförändringar bland politikerna, vilket indikerar att svenska politiker någorlunda väl representerar den svenska folkviljan. Holmberg visar också att sambandet mellan medborgarnas och politikernas åsikter är starkare när det gäller vänster-högerideologi än i specifika sakfrågor. Holmberg beskriver det som en dynamisk representation av opinioner i Sveriges riksdag (*dynamic opinion representation*). Holmberg är dock noga med att poängtera att det är långt ifrån självklart att det är folkviljan som driver politikernas åsikter. Tvärtom, menar Holmberg, tycks elitstyrda opinionsförändringar vara vanligare än det han kallar masstyrda opinionsförändringar (det vill säga att medborgarna påverkar politikerna).

En annan intressant svensk studie är Daniel Wohlgemuths doktorsavhandling *Den responsiva demokratin* från 2006 som bland annat replikerar Verbas och Nies klassiska studie från USA. Wohlgemuth visar där att i svenska kommuner med högt medborgerligt deltagande mellan valen finns det en högre åsiktsöverensstämmelse mellan medborgare och politiker. Återigen verkar det alltså som att politiker är mer responsiva gentemot aktiva medborgare än gentemot de medborgare som inte gör sina röster hörda. Även dessa resultat indikerar att politiker blir mer responsiva när medborgare gör sina röster hörda mellan valen.

Den svenska forskningen om opinioner och politik har alltså i huvudsak varit koncentrerad till åsiktsöverensstämmelse mellan medborgare och politiker. Men det finns ingen generell svensk studie som, i likhet med Martin Gilens forskning, tar ett steg vidare och undersöker huruvida opinioner om aktuella policyförslag faktiskt påverkar den politik som förs. Däremot har Sören Holmberg och Per Hedberg (2013) genomfört en specifik studie

av kopplingen mellan svensk energiopinion och svensk energipolitik. I studien visar de att den förda politiken sedan 1970-talet överlag har följt och förändrats efter kärnkraftsopinionen och att det hör till ovanligheterna att opinionen förändras i en riktning och politiken i en annan.

Vi tycker att det skulle vara intressant med fler studier av responsivitet med fokus på kopplingen mellan opinioner och förd politik. Åsiktsöverensstämmelse i all ära, men det handlar trots allt ”bara” om ett medel för att nå målet folkviljans förverkligande. Här finns med andra ord hyperintressanta frågor att ta itu med för hugade statsvetare och opinionsforskare.

Det här kapitlet har handlat om opinioners effekter. Tre huvudfrågor har stått i centrum: dels frågan om kopplingen mellan individers åsikter och hur de faktiskt beter sig, dels frågan om effekter av opinionsundersökningar och dels, och i huvudsak, frågan om kopplingen mellan opinioner och den politik som förs i samhället. I nästa kapitel, som är bokens sista, tar vi oss an frågor som handlar om opinionernas roll i demokratin. Vilken roll bör den allmänna opinionen spela i en demokrati och i vilken utsträckning lever medborgarnas åsikter upp till de demokratiska kvalitetskrav som kan ställas på den allmänna opinionen.

Kapitel 5:

Opinioner och demokrati

Vilken roll bör då, avslutningsvis, den allmänna opinionen spela i en demokrati? I vilken utsträckning lever medborgarnas åsikter upp till de demokratiska kvalitetskrav som kan ställas på den allmänna opinionen för att de valda politikerna ska tänkas lyssna till den? Och vilken typ av demokrati är möjlig och önskvärd givet kvaliteten på medborgarnas olika opinioner? Det är dessa frågor som kommer att behandlas i detta femte och sista kapitel.

För att kunna säga något meningsfullt om vilken roll den allmänna opinionen kan och bör spela i en demokrati måste vi först definiera vad vi menar med demokrati. Det är dock lättare sagt än gjort eftersom filosofer och demokratiteoretiker har olika uppfattningar om hur demokratin ska vara utformad och vilken roll medborgarna ska ha i den. Vi inleder därför med en kort genomgång av det vi lite förenklat uppfattar som de två huvudsakliga idealbilderna av demokrati – *valdemokrati* och *deltagardemokrati* (se till exempel Gilljam och Hermansson 2003 och Bäck och Gilljam 2006 för mer utförliga diskussioner av de två idealen). Därefter diskuterar vi hur dessa två demokratiideal ser på med-

borgarnas roll i demokratin och vilka krav idealen ställer på den allmänna opinionens kvalitet. Den naturliga följdfrågan blir sedan i vilken utsträckning medborgarna faktiskt lever upp till de båda demokratiidealens krav. Kapitlet avslutas med en genomgång av hur medborgarna själva ser på olika demokratiideal och på vilken roll den allmänna opinionen bör spela i en demokrati.

Valdemokrati och deltagardemokrati

En grundläggande distinktion inom demokratiteori är, som sagt, den mellan valdemokrati och deltagardemokrati. *Valdemokrati* (andra termer för ungefär samma sak är elitdemokrati och konkurrensdemokrati) brukar förknippas med den österrikiske nationalekonomen Joseph Schumpeter och hans bok *Capitalism, Socialism, and Democracy* från 1942. Valdemokrati betonar vikten av att flera partier eller eliter konkurrerar om folkets röster i val och att politikerna därefter sköter beslutsfattandet fram till nästa val. Medborgarnas uppgift i demokratin är framför allt att utse politikerna. Medborgarna ska sedan, vid nästa valtillfälle, utvärdera den politik som förts och eventuellt ersätta de styrande partierna och politikerna med andra. Det som blir viktigt utifrån ett sådant demokratiideal är huruvida valkampanjerna är informativa och balanserade och om de alternativ som presenteras vid valen ger medborgarna reella möjligheter att utkräva politiskt ansvar av de styrande.

Det valdemokratiska idealet sägs ibland representera en pessimistisk syn på medborgarnas roll i demokratin: Ska medborgarnas roll verkligen enbart vara att rösta fram politiska beslutsfattare vart fjärde år? Men om man inte betonar det elitistiska draget utan i stället framhåller *valet* som idealets kärna kan det låta betydligt mer tilltalande: Medborgarna är självklart tillräckligt kompetenta och vet hur och av vem de vill låta sig styras – speciellt vid valtillfällena. I övrigt får medborgarna stor frihet att ägna sig åt andra aktiviteter.

Deltagardemokrati brukar förknippas med tänkare som John Stuart Mill och Carole Pateman. Det deltagardemokratiska demokratiidealet innebär enkelt uttryckt att människor inte enbart röstar i valen utan även deltar i och försöker påverka politiken på andra sätt. Det handlar både om *direkt demokrati* i form av till exempel deltagande i folkomröstningar och brukarstyrelser och om att *påverka de valda representanterna* genom annat än val, till exempel via demonstrationer och politikeruppvaktningar. Tanken är att medborgarna härigenom fostras till demokratiskt ansvar och känner den delaktighet i samhället som brukar kallas för *allmänanda*; det medborgerliga deltagandet betraktas ibland som ett demokratiskt mål i sig men också som ett medel för att skapa legitimitet för det politiska systemet och de beslut som fattas där. Experimentella studier har också visat att det finns stöd för vissa av dessa antaganden, till exempel att människor anser att politiska beslutsprocedurer är mer legitima om de själva har varit med och fattat de politiska besluten (se t. ex. Esaiasson, Gilljam och Persson 2012).

Kring millennieskiftet fanns en tydlig vurm för det deltagardemokratiska idealet i den svenska debatten. Bengt Göransson's demokratiutredning från år 2000 och den dåvarande demokratiministern Britta Lejons demokratiproposition från 2002 tog båda ställning för ökade inslag av deltagardemokrati. Demokratiutredningens slutrapport inleds till exempel med markeringen att det är ”en deltagardemokrati med deliberativa kvaliteter som vi kommer att argumentera för i det följande” (SOU 2000:1, s. 23).

Det deltagardemokratiska idealet har en mer positiv syn på medborgarnas möjligheter att spela en aktiv roll i demokratin jämfört med det valdemokratiska idealet. Den stora kritiken mot deltagardemokrati handlar i stället om att den sannolikt öppnar för att medborgare med resurser och engagemang kan få mer inflytande i politiken jämfört med mer resurssvaga och oengagerade medborgare. Och som vi kunde läsa i kapitel 4 finns det empiriska studier som visar just att politiker är mer responsiva

gentemot aktiva medborgare. Det medborgerliga inflytandet i valdemokratin är mer jämlikt i betydelsen ”en person – en röst”. Politiskt deltagande vid sidan av att rösta i val har en större potential att resultera i politisk ojämlikhet.

En ytterligare distinktion som är viktig när det gäller relationen mellan medborgare och politiska beslutsfattare i en demokrati är den mellan *ansvarsutkrävande i efterhand* och (kontinuerlig) *åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda*. Distinktionen reser frågor som: Kan en väl fungerande demokrati verkligen byggas upp endast kring det som brukar kallas ansvarsutkrävande i efterhand, det vill säga att medborgarna har möjlighet att rösta bort och byta ut politiker och partier som de uppfattar har gjort ett dåligt jobb? Eller bör det även mellan valen finnas en god överensstämmelse mellan medborgaropinioner och politiskt beslutsfattande, vilket förstås i så fall ställer högre krav på medborgaropinionernas kvalitet? Och är det verkligen alltid bra med politiker som är representativa och gör som medborgarna vill? Eller ska de valda representanterna ibland, och kanske till och med ofta, gå före folket och bilda, eller till och med försöka vända, medborgerliga opinioner?

Olika roller för medborgarna – och olika krav på den allmänna opinionen

Medborgarna har alltså delvis olika roller i de två demokratiidealen och därmed skiljer sig också kraven på den allmänna opinionen mellan idealen åt. I valdemokratin måste medborgarna vara välinformerade vid valen för att kunna göra riktiga bedömningar och utvärderingar av den politik som har förts och rösta på ett sådant sätt att folkviljan kan förverkligas under den kommande mandatperioden. Medborgarna ska på välinformerad grund rösta fram partier och politiker i val, men i övrigt finns det inga krav på att de ska ge uttryck för opinioner eller delta i politiska aktiviteter mellan valen. Däremot ska medborgarna naturligtvis

hålla sig informerade om hur politikerna agerar och vilka beslut som fattas och fundera kring det kommande ansvarsutkrävandet som ska ske på valdagen. I den amerikanska valforskningsklassikern *Voting* sammanfattar Bernard Berelson och hans kollegor det som att medborgarna i (val)demokratien ska vara intresserade, välinformerade, se bortom egenintresset, agera för det allmänna bästa och fatta sina val på rationella grunder (Berelson m.fl., 1954, kapitel 14).

Deltagardemokratien ställer naturligtvis högre krav på medborgarna mellan valen. För om det ska vara någon poäng med deltagandet måste medborgarna ha genomtänkta åsikter som de för fram genom sina aktiviteter. Deltagardemokratien ställer därför höga krav på den allmänna opinionen. Medborgarna ska vara välinformerade, ha genomtänkta åsikter och dessutom ha tid och engagemang att kontinuerligt föra fram dessa via folkomröstningar och påverkansförsök gentemot de politiska beslutsfattarna.

Distinktionen mellan ansvarsutkrävande i efterhand och åsiktsöverensstämmelse mellan medborgare och valda representanter mellan valen ställer också olika typer av krav på den allmänna opinionen. När det gäller ansvarsutkrävande i valen är kraven på medborgarna desamma som i valdemokratien som nämnts ovan. Men om det dessutom ska finnas åsiktsöverensstämmelse mellan valen måste medborgarna på något sätt kontinuerligt kunna föra fram sina åsikter till de valda politikerna som ju annars inte vet vad de ska representera. En möjlighet att åstadkomma bättre åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda vid sidan av medborgerligt deltagande är att politikerna själva, genom till exempel opinionsmätningar och medborgarpaneler, försöka ta reda på vad medborgarna tycker i olika frågor. Detta knyter an till den forskning vi presenterade i kapitel 4 som visar att åtminstone amerikanska politiker verkligen tar intryck av den typen av information om medborgaropinioner.

Demokratiidealen och verkligheten

Hur ser det då ut om vi jämför de två demokratiidealen valdemokrati och deltagardemokrati med verkligheten? Lever den allmänna opinionen upp till de krav som kommer till uttryck i de båda idealen? Det kan tyckas uppenbart att verkligheten befinner sig en bra bit ifrån det deltagardemokratiska idealet om den allmänna opinionens roll i demokratin. En viktig förklaring till det är att många medborgare inte är tillräckligt intresserade av att genom politiska aktiviteter föra fram sina åsikter till de politiska beslutsfattarna. Men en deltagardemokrat skulle troligen invända att felet inte ligger hos medborgarna utan i det politiska systemets utformning: Om medborgarna gavs större möjligheter att utöva verkligt inflytande över politiken skulle de också i större utsträckning ta till vara på möjligheterna.

I vilken utsträckning lever då den allmänna opinionen upp till valdemokratins krav på att det ska vara möjligt för medborgarna att utkräva ansvar och att olika opinioner omsätts i förd politik via valet av politiska representanter? För att den allmänna opinionen ska kunna sägas ha hög kvalitet behöver medborgarna ha välgenomtänkta politiska åsikter. Men har medborgarna verkligen det? Den klassiska studien på det området presenterades i den amerikanske valforskaren Philip Converses uppsats "The Nature of Belief Systems in Mass Public" från 1964. Converse gav där en pessimistisk bild av kvaliteten på de politiska åsikterna bland dåtidens amerikanska medborgare. Med begreppet *belief system* avsåg Converse, något förenklat, att medborgarnas åsikter i olika frågor samvarierar och ger uttryck för sammanhängande ideologier om samhället och politiken. Converse visade att de flesta medborgare saknade förmåga att organisera sina politiska åsikter på ett ordnat sätt utifrån ideologiska dimensioner. Enligt Converse var det endast drygt 10 procent av medborgarna som uppvisade sammanhängande åsikter som kunde sägas vara koplade till en ideologi. Dessutom visade han att många medborga-

res åsikter inte hängde ihop med varandra på ett förväntat sätt. Ett något överdrivet exempel överfört till den svenska kontexten skulle kunna vara en person som uppskattar idéerna om statliga regleringar hos Vänsterpartiet och samtidigt uppskattar de nyliberala inslagen i Centerpartiets politik. Enligt Converse blir det svårt att kommunicera vad man har för åsikter om det inte går att organisera åsikterna utifrån grundläggande ideologiska principer.

I samma text visade Converse också att det är vanligt att medborgarnas åsikter förändras oförutsägbart över tiden och att många medborgare saknar förståelse för begrepp som liberalism och konservatism. Utifrån sina resultat drog Converse slutsatsen att medborgare och politiker inte talar samma språk och att de därför har svårt att kommunicera med varandra på ett meningsfullt sätt. Converses negativa bild av den dåtida amerikanska opinionen innebar att många drog slutsatsen att valdemokrati var mer lämpligt än deltagardemokrati.

Men kan den allmänna opinionen fungera ens i enlighet med valdemokratins idealbild om många medborgare saknar ideologiskt förankrade politiska åsikter? Nej, inte ens en obotlig pessimist skulle nog hävda att medborgarna saknar kompetens för att delta i en någorlunda väl fungerande valdemokrati. Först och främst påstod Converse naturligtvis inte att samtliga medborgare var helt oinformerade om politik eller saknade ideologiskt sammanhängande åsikter. Många medborgare utvärderade dessutom politikerna och partierna utifrån andra grunder, till exempel hur bra deras politik framstod för olika samhällsgrupper och hur framgångsrikt politikerna styrde landet. En ytterligare möjlighet för medborgare att ta ställning i (nya) politiska frågor utan att sätta sig in i dem på djupet är att använda så kallade *informationsgenvägar* (se t.ex. Popkin 1991). Exempel på sådana informationsgenvägar är att ta reda på hur partier, framträdande opinionsbildare och politiskt intresserade vänner, som i andra frågor brukar ha samma åsikter som en själv, har tagit ställning.

Samtidigt finns det också gott om kritiker som menar att Converses bild av den allmänna opinionen var alltför pessimistisk (se t.ex. Stimson 1975). Kritikerna hävdar att både Converses sätt att mäta opinioner och den tidsperiod han undersökte, en tid då den politiska diskussionen i USA inte var särskilt ideologiskt laddad, innebar att han underskattade kvaliteten på den allmänna opinionen. Den amerikanske statsvetaren Arthur Lupia kritiserar i en artikel i tidskriften *Critical Review* från 2006 den forskning som hävdar att medborgare i allmänhet är politiskt okunniga för att bygga sina slutsatser på mätningar av sådant som vanliga medborgare inte har mycket nytta av att känna till. Hade forskarna i stället mätt medborgarnas kunskaper om sådant som har mer att göra med den beslutsprocess som de genomgår när de ska rösta vid valen, hade de troligen fått mer positiva resultat, hävdar Lupia. Enligt Lupia kan medborgarna mycket väl fatta rationella beslut utan att känna till sådant som Converse mätte i sina undersökningar.

Lupias slutsats står dock inte heller den oemotsagd. Den amerikanske statsvetaren Donald Kinder hävdar exempelvis i en artikel från 2006 att Converses slutsatser i allt väsentligt fortfarande håller: Medborgarna är fortfarande relativt dåligt informerade om politik och många har svårt att föra abstrakta ideologiska resonemang.

Självklart finns det både politiskt kunniga och politiskt okunniga medborgare, men det går inte att tvärsäkert karaktärisera den stora majoriteten som det ena eller andra. Dessutom har nyare forskning visat att det är väldigt få medborgare som helt saknar politiska åsikter. Samtliga medborgares samtliga åsikter kanske inte är helt genomtänkta och väl förankrade i en ideologisk grundsyn, men det är inte samma sak som att medborgarna saknar åsikter. Men samtidigt har ingen forskare så vitt vi känner till lyckats motbevisa Converses resultat och presentera belägg för att den stora majoriteten av medborgare faktiskt har välgenomtänkta och ideologiskt välgrundade politiska åsikter.

Ett fenomen som talar emot Converses pessimistiska slutsatser om medborgarnas kompetens och som är en paradox inom forskningen på området är att opinioner vanligtvis är relativt stabila över tid. Om det nu är som Converse hävdar – att de flesta medborgare är dåligt insatta i politik – hur kommer det sig då att opinioner på aggregerad nivå ofta är stabila? Om många medborgare är oinformerade och ändrar sina inte så väl genomtänkta åsikter på ett oförutsägbart sätt, borde väl opinionerna på aggregerad nivå vara instabila och närmast slumpmässigt röra sig fram och tillbaka? Men så är inte fallet. Medborgaropinioner är ofta stabila och trögörliga över tid (se Page och Shapiro 1992 och Stimson 2004). En tiotusenkronorsfråga inom opinionsforskningen är därför hur de enskilda medborgarna, som enligt många forskare är relativt oinsatta i politik, tillsammans kan forma stabila opinioner på kollektiv nivå.

Så här långt har vi diskuterat Philip Converses slutsatser från 1960-talet och den kritik som finns mot honom i framförallt USA. Men vad säger forskningen om hur det ser ut i Sverige? Jodå, här ser det med stor sannolikhet lite ljusare ut. Men samtidigt måste vi slänga in brasklappen att det alltid är svårt att jämföra kvaliteten på opinioner och medborgarkunskaper mellan olika länder. Den mest systematiska studien som har prövat huruvida Converses bild av den allmänna opinionen är giltig både i Sverige och USA är Donald Granbergs och Sören Holmbergs bok *The Political System Matters* från 1988. Boken har visserligen några år på nacken, men författarna visar där på ett övertygande sätt att medborgarnas politiska åsikter är mer stabila och mer ideologiskt förankrade i Sverige än i USA.

I de svenska valundersökningarna har forskarna mätt medborgaropinioner och medborgarkunskaper ända tillbaka till 1950-talet. Undersökningarna har dock ofta mer fokuserat på att mäta faktakunskaper än på hur medborgarnas tankesystem hänger ihop på det sätt som Philip Converse talade om. Ett återkommande kunskapsmått i de svenska undersökningarna är hu-

ruvida medborgarna kan placera ut de politiska partierna på den ideologiska vänster-högerskalan. Den svenska forskningen visar att en överväldigande majoritet av medborgarna kan göra det på ett meningsfullt sätt. Valforskarna Henrik Oscarsson och Sören Holmberg sammanfattar läget när det gäller väljarnas kunskaper så här: ”Slutsatsen att väljarnas kännedom om partiernas ståndpunkter i viktigare frågor är förhållandevis god, och kanske också bättre än förr i tiden, ligger närmast till hands när vi ser på det samlade materialet från valundersökningarna. Att tala om okunniga väljare när 80–90 procent känner till vad partierna står för i de centrala konfliktfrågorna är inte trovärdigt” (Oscarsson och Holmberg 2004, s. 200–201).

En så hög kunskapsnivå som den svenska ger måhända förhoppningar om att medborgarna kan spela en framträdande och aktiv roll i demokratin, men om vi ser till andra typer av kunskaper ser läget lite sämre ut även i Sverige. Det finns till exempel mätningar som visar att endast omkring hälften av medborgarna känner till vilka partier som sitter i regeringen. Sammanfattningsvis ger dock de svenska valforskarna en betydligt mer positiv bild av den politiska kompetensen bland medborgarna och av kvaliteten på den allmänna opinionen jämfört med Conveys dystra bild från dåtidens USA.

Vilken demokrati vill medborgarna själva ha?

Vad anser då medborgarna själva om hur demokratin ska vara utformad? Vad anser med andra ord den allmänna opinionen om den allmänna opinionens roll i demokratin? Såväl den internationella som den svenska forskningen kring det som brukar kallas medborgarnas demokratiuppfattningar är knapphändig. Den internationellt mest uppmärksammade och intressanta forskningen på området är John Hibbings och Elizabeth Theiss-Morses bok *Stealth Democracy: Americans' Beliefs about How Government Should Work* från 2002. Hibbing och Theiss-Morse visar där att

amerikanska medborgare inte är särskilt intresserade av att delta i demokratin vid sidan av att rösta i val utan i stället vill att professionella politiker tar ansvaret för politiken: Medborgarna vill att demokratin ska fungera likt ett stridsflygplan som med hjälp av stealth-teknik undgår att synas på fiendens radarskärmar; demokratin ska fungera effektivt men samtidigt vara osynlig. Politikerna ska sköta det kontinuerliga beslutsfattandet och medborgarna ska endast i undantagsfall gripa in om de tycker att politiken behöver en kursändring. Enligt Hibbing och Theiss-Morse vill de amerikanska medborgarna alltså ha en demokrati som är utformad i enlighet med det valdemokratiska idealet snarare än det deltagardemokratiska.

En lite annorlunda bild tecknar Shaun Bowler, Todd Donovan och Jeffrey Karp i sin studie av medborgarnas syn på direktdemokratiska inslag i den representativa demokratin från 2007. De visar att en majoritet av medborgarna i 14 av de 16 västerländska stater som undersökts i studien är positiva till direktdemokratiska beslutsformer som exempelvis folkomröstningar. Och i en svensk studie på samma tema visar Henrik Oscarsson att en majoritet av de svenska medborgarna är positivt inställda till att det anordnas fler folkomröstningar på såväl nationell som kommunal nivå (Oscarsson 1999).

Vi som skrivit den här boken har själva undersökt medborgarnas stöd för valdemokrati och deltagardemokrati vid två tillfällen – 2001 och 2010 – inom ramen för SOM-institutets nationella frågeundersökningar (se Gilljam och Jodal 2002; Esaiasson, Gilljam och Persson 2011). Resultaten visar att en något större andel av medborgarna föredrog valdemokrati framför deltagardemokrati redan 2001 (56 procent mot 44 bland dem som uppgav en åsikt). Under det följande decenniet har stödet för valdemokratin sedan ökat markant (71 procent valdemokrater mot 29 procent deltagardemokrater år 2010). Både de svenska och de amerikanska resultaten skulle kunna ses som en uppförbacke för det deltagardemokratiska idealet: Hur ska deltagardemokraterna bära sig åt för

att övertyga medborgarna om att delta i en demokratiform som medborgarna själva inte tycks vara särskilt förtjusta i? En deltagardemokrat skulle dock förmodligen invända att ett politiskt system med reella möjligheter till medborgerligt inflytande skulle resultera i ett successivt växande politiskt engagemang.

Det här kapitlet har handlat om opinionernas roll i demokratin. Först konstaterade vi att synen på den allmänna opinionens roll i demokratin är beroende av vilket demokratiideal man utgår ifrån. De som förespråkar ett deltagardemokratiskt demokratiideal ställer högre krav på den allmänna opinionens kvalitet i form av att medborgarna ska ha genomtänkta och ideologiskt sammanhängande åsikter och att de kontinuerligt ska föra fram sina åsikter till de politiska beslutsfattarna. De som förespråkar ett valdemokratiskt demokratiideal menar att medborgarna först och främst ska rösta fram politiska ledare i val för att i nästkommande val utvärdera politikernas insatser och eventuellt ställa dem till ansvar genom att rösta bort dem.

Den internationella forskningens syn på den allmänna opinionens kvalitet har i kölvattnet efter Philip Converses klassiska studie från det amerikanska sextioalet varit påtagligt dystert. Svenska forskare har däremot tecknat en mer positiv bild av den allmänna opinionens kvalitet. Både amerikansk och svensk forskning visar också att medborgarna är påtagligt nöjda med en demokrati där deras huvuduppgift är att rösta fram politiska representanter i val och därefter låta representanterna sköta beslutsfattandet utan medborgerlig inblandning.

Frågor för vidare diskussion

Vår resa genom opinionsforskningens olika områden har kommit till sitt slut. Vi sätter nu punkt för boken genom att presentera ett antal frågor för vidare diskussion. Frågorna kan med fördel användas vid gruppdiskussioner när boken används i undervisning. De kan förstås också ses som uppslag till ämnen för olika studentuppsatser och forskningsartiklar.

Kapitel 1 behandlade de mest centrala begreppen och termerna inom opinionsforskningen.

Frågor att diskutera:

- Vad menas med den allmänna opinionen?
- Vad är skillnaden mellan en åsikt och en verklighetsuppfattning?
- Hur ska majoriteten i en demokrati förhålla sig till intensiva minoritetsopinioner?

Kapitel 2 handlade om opinionsundersökningar och hur man mäter opinioner.

Frågor att diskutera:

- Vad kan det bero på att olika mätningar av samma fenomen, exempelvis olika opinionsinstituts mätningar av partisympatier, kan visa olika resultat?
- Vilka är problemen med självrekyterade webb-enkäter?
- Hur gör man för att människor i möjligaste mån ska svara sanningsenligt på opinionsundersökningar?

Kapitel 3 redogjorde för hur opinioner uppstår och förändras.

Frågor att diskutera:

- Forskningen visar att både medfödda faktorer och livserfarenheter påverkar vilka åsikter människor har. Vad betyder det för möjligheterna att bedriva opinionsbildning?
- Forskningen visar också att uppväxtåren är särskilt viktiga för vilka åsikter människor har. Vad kan det bero på att människor i så hög grad håller fast vid sina ungdomsåsikter?
- Vilka faktorer är det som påverkar huruvida människor förändrar sina åsikter?

Kapitel 4 handlade om effekter av åsikter och opinioner.

Frågor att diskutera:

- Forskningen visar att åsikter och beteenden ofta hänger samman men att det inte alltid är så. Vilka faktorer påverkar huruvida människor agerar i enlighet med sina åsikter?
- Vilken betydelse har opinionsundersökningar för människors åsikter och för hur människor röstar i val?
- Vi behandlade frågan om huruvida opinioner påverkar politi-

ken eller om det tvärtom är politiken som driver fram opinionsförändringar. Om man ska bedöma hur väl en demokrati fungerar, vilken roll spelar det om det är på det ena eller på det andra sättet?

- De senaste årens forskning visar att det finns en ojämlikhet i hur responsiv eller lyhörd politiken är gentemot olika grupper av medborgare. I USA finns en stark koppling mellan rika amerikaners åsikter och förd politik, medan detsamma inte gäller för medelinkomsttagare och fattiga. Vad kan orsakerna till den ojämlikheten vara och hur skulle man kunna utforma ett politiskt system där folkviljan på ett mer jämlikt sätt kommer till uttryck i den politik som förs?

I kapitel 5 diskuterade vi opinioners roll i demokratin.

Frågor att diskutera:

- Vilka krav bör man ställa på opinioners kvalitet?
- Hur kan demokratin utformas för att den allmänna opinionen ska få ett större inflytande?
- Hur stort inflytande bör medborgarna ha i demokratin i förhållande till de valda politikerna?

Referenser

- Ajzen, Icek och Martin Fishbein (2005). ”The Influence of Attitudes on Behavior”. I Dolores Albarracín, Blair Johnson och Mark Zanna (red.) *The Handbook of Attitudes*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Alford, John, Carolyn Funk och John Hibbing (2005). ”Are Political Orientations Genetically Transmitted?” *American Political Science Review* 99(2): 153–167.
- Asp, Kent (1986). *Mäktiga massmedier: Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Berelson, Bernard, Paul Lazarsfeld och William McPhee (1954). *Voting*. Chicago: University of Chicago Press.
- Baker, Reg, Stephen Blumberg, Michael Brick, Mick Couper, Melanie Courtright, Michael Dennis med flera (2010). ”Research Synthesis: AAPOR Report on Online Panels”. *Public Opinion Quarterly* 74(4): 711–781.
- Bakker, Bert, David Hopmann och Mikael Persson (kommande 2015). ”Personality Traits and Party Identification Over Time”. *European Journal of Political Research*.

- Bartels, Larry och Simon Jackman (2014). "A Generational Model of Political Learning". *Electoral Studies* 33(1): 7–18.
- Belli, Robert, Michael Traugott, Margaret Young och Kathrine McGonagle (1999). "Reducing Vote Overreporting in Surveys: Social Desirability, Memory Failure, and Source Monitoring". *Public Opinion Quarterly* 63(1): 90–108.
- Berelson, B.R, Lazarsfeld, P. & McPhee, W.N. *Voting* (1954): *A Study of Opinion Formation in a Presidential Election*. Chicago: University of Chicago Press.
- Biel, Anders (2012). "Attityder och beteende". I Anders Biel och Tommy Gärling (red.) *Sambällspsykologi*. Malmö: Liber.
- Bowler, Shaun, Todd Donovan och Jeffrey Karp (2007). "Enraged or Engaged? Preferences for Direct Citizen Participation in Affluent Democracies". *Political Research Quarterly* 60(3): 351–377.
- Butler, Daniel och David Nickerson (2011). "Can Learning Constituency Opinion Affect How Legislators Vote? Results from a Field Experiment." *Quarterly Journal of Political Science* 6(1): 55–83.
- Bäck, Hanna och Mikael Gilljam (red.) (2006). *Valets mekanismer*. Malmö: Liber.
- Cesarini, David, Magnus Johannesson och Sven Oskarsson (2014). "Pre-Birth Factors, Post-Birth Factors, and Voting: Evidence from Swedish Adoption Data". *American Political Science Review* 108(1): 71–87.
- Converse, Philip (1964). "The Nature of Belief Systems in Mass Publics". I David Apter (red.) *Ideology and Discontent*. New York, NY: Free Press.

- Converse, Philip (1970). ”Attitudes and Non-Attitudes: Continuation of a Dialogue”. I Edward Tufte (red.) *The Quantitative Analysis of Social Problems*. Reading, Mass: Addison-Wesley.
- Díaz de Rada, Vidal (2011). ”Face-to-Face Versus Telephone Surveys on Political Attitudes: A Comparative Analysis”. *Quality & Quantity* 45(4): 817–827.
- Dillman, Don (2007). *Mail and Internet Surveys: The Tailored Design Method* (2:a upplagan). New York: Wiley.
- Esaiasson, Peter och Sören Holmberg (1996). *Representation from Above: Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot: Dartmouth.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam, Henrik Oscarsson och Lena Wängnerud (2012). *Metodpraktikan: Konsten att studera sambälle, individ och marknad* (4:e upplagan). Stockholm: Norstedts Juridik.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam och Mikael Persson (2011). ”Medborgarnas demokratiuppfattningar”. I Sören Holmberg, Lennart Weibull och Henrik Oscarsson (red.) *Ljuck.salighetens ö*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam och Mikael Persson (2012). ”Which Decision-Making Arrangements Generate the Strongest Legitimacy Beliefs? Evidence from a Randomized Field Experiment”. *European Journal of Political Research* 51(6): 785-808.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam och Mikael Persson (2013). ”Communicative Responsiveness and other Important Concepts in Between-Election Democracy”. I Peter Esaiasson och Hanne Marthe Narud (red.) *Between-Election Democracy: The Representative Relationship after Election Day*. Colchester: ECPR Press.

- Flavin, Patrick (2012). "Income Inequality and Policy Representation in the American States". *American Politics Research* 40(1): 29–59.
- Flavin, Patrick (2014). "State Campaign Finance Laws and the Equality of Political Representation". *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy* 13(3): 362–374.
- Fredén, Annika (2014). "Coalitions, Polls and Expectations. Strategic Voting in PR systems". Opublicerat manuskript.
- Gerber, Alan, Gregory Huber, David Doherty och Conor Dowling (2010). "Personality and Political Attitudes: Relationships Across Issue Domains and Political Culture". *American Political Science Review* 104(1): 111–133.
- Gilens, Martin (2005). "Inequality and Democratic Responsiveness". *Public Opinion Quarterly* 69(5): 778–796.
- Gilens, Martin (2009). "Preference Gaps and Inequality in Representation". *PS: Political Science and Politics* 42(2): 335–341.
- Gilens, Martin (2012). *Affluence and Influence*. New Jersey: Princeton University Press.
- Gilens, Martin och Benjamin Page (2014). "Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens". *Perspectives on Politics* 12(3): 564–581.
- Gilljam, Mikael (1998). *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Gilljam, Mikael och Donald Granberg (1993). "Should We Take Don't Know for an Answer?". *Public Opinion Quarterly* 57(3): 348–357.
- Gilljam, Mikael och Donald Granberg (1995). "Intense Minorities and the Pattern of Public Opinion". *International Journal of Public Opinion Research* 7(3): 199–210.

- Gilljam, Mikael och Jörgen Hermansson (red.) (2003). *Demokratins mekanismer*. Malmö: Liber.
- Gilljam, Mikael och Ola Jodal (2002). ”Medborgarnas demokratiuppfattningar”. I Sören Holmberg och Lennart Weibull (red.) *Det våras för politiken*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Granberg, Donald och Sören Holmberg (1988). *The Political System Matters: Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Granberg, Donald och Sören Holmberg (1991). ”Self-Reported Turnout and Voter Validation”. *American Journal of Political Science* 35(2): 448–459.
- Green, Donald, Peter Aronow, Daniel Bergan, Pamela Greene, Celia Paris och Beth Weinberger (2011). ”Does Knowledge of Constitutional Principles Increase Support for Civil Liberties? Results from a Randomized Field Experiment”. *Journal of Politics* 73(2): 463–476.
- Griffin, John och Brian Newman (2007). ”The Unequal Representation of Latinos and Whites”. *Journal of Politics* 69(4): 1032–1046.
- Hakhverdian, Armen (2010). ”Political Representation and Its Mechanisms: A Dynamic Left-Right Approach for the United Kingdom, 1976–2006”. *British Journal of Political Science* 40(4): 835–856.
- Hibbing, John och Elizabeth Theiss-Morse (2002). *Stealth Democracy: Americans’ Beliefs about How Government Should Work*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Highton, Benjamin (2009). ”Revisiting the Relationship Between Educational Attainment and Political Sophistication”. *Journal of Politics* 71(4): 1564–1576.

- Hobolt, Sara och Robert Klemmesen (2005). "Responsive Government? Public Opinion and Policy Preferences in Britain and Denmark". *Political Studies* 53(2): 379-402.
- Hobolt, Sara och Robert Klemmesen (2008). "Government Responsiveness and Political Competition in Comparative Perspective". *Comparative Political Studies* 41(3): 309-337.
- Holbrook, Allyson, Melanie Green och Jon Krosnick (2003). "Telephone versus Face-to-Face Interviewing of National Probability Samples with Long Questionnaires: Comparisons of Respondent Satisficing and Social Desirability Response Bias". *Public Opinion Quarterly* 67(1): 79-125.
- Holmberg, Sören (1974). *Riksdagen representerar svenska folket*. *Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, Sören (1997). "Dynamic Opinion Representation". *Scandinavian Political Studies* 20(3): 265-283.
- Holmberg, Sören (2003). "Hade Churchill rätt?" I Henrik Oscarsson (red.) *Demokratitrender*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören (2010). "Dynamisk representation". I Martin Brothén och Sören Holmberg (red) *Folkets representanter: En bok om riksdagsledamöter och politisk representation i Sverige*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, Sören (2014). "Feeling Policy Represented". I Jacques Thomassen (red.) *Elections and Democracy: Representation and Accountability*. Oxford: Oxford University Press.
- Holmberg, Sören och Peter Esaiasson (1988). *De folkvalda: En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonniers.

- Holmberg, Sören och Per Hedberg (2013). ”*Energy Opinion Compared Across Time and Space*”. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, Sören, Lennart Weibull och Mattias Gunnarsson (2011). ”Personlighet och ideologisk vänster-högerposition”. I Sören Holmberg, Lennart Weibull och Henrik Oscarsson (red.) *Lycksalighetens ö*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören och Henrik Oscarsson (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Holmberg, Sören och Olof Petersson (1980). *Inom felmarginalen: En bok om politiska opinionsundersökningar*. Stockholm: Liber.
- Holtz-Bacha, Christina och Jesper Strömbäck (red.) (2012). *Opinion Polls and the Media: Reflecting and Shaping Public Opinion*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Jacobs, Lawrence och Benjamin Page (2005). ”Who Influences U.S. Foreign Policy?”. *American Political Science Review* 99(1): 107–123.
- Jennings, Kent och Richard Niemi (1968). ”The Transmission of Political Values from Parent to Child”. *American Political Science Review* 62(1): 169–184.
- Jennings, Kent, Laura Stoker och Jake Bowers (2009). ”Politics Across Generations: Family Transmission Reexamined”. *Journal of Politics* 71(3): 782–799.
- Kinder, Donald (2006). ”Belief Systems Today”. *Critical Review* 18(1-2): 197-216.
- Krosnick, Jon (1999). ”Survey Research”. *Annual Review of Psychology* 50: 537-567.

- Krosnick, Jon och Leandre Fabrigar (1997). ”Designing Rating Scales for Effective Measurement in Surveys”. I Lars Lyberg, Paul Biemer, Martin Collins, Edith de Leeuw, Cathryn Dippo, Norbert Schwarz och Dennis Trewin (red.) *Survey Measurement and Process Quality*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Krosnick, Jon och Stanley Presser (2010). ”Question and Questionnaire Design”. I James Wright och Peter Marsden (red.) *Handbook of Survey Research*. West Yorkshire, England: Emerald Group.
- Kumlin, Staffan (2014). ”Påverkas opinionen av den politik som tidigare förts?”. I Johansson, Bengt, Staffan Kumlin, Elin Naurin och Lena Wängnerud (2014) *Det politiska spelet*. Lund: Studentlitteratur.
- LaPiere, Richard (1934). ”Attitudes vs. Actions”. *Social Forces* 13(2): 230–237.
- Lippmann, Walter (1922). *Public Opinion*. New York: Macmillan.
- Lupia, Arthur (2006). ”How Elitism Undermines the Study of Voter Competence”. *Critical Review* 18(1–2): 217–232.
- Miller, Warren och Donald Stokes (1963). ”Constituency Influence in Congress”. *American Political Science Review* 57(1): 45–56.
- Naurin, Elin (2014). ”Påverkar opinionen politiken?”. I Johansson, Bengt, Staffan Kumlin, Elin Naurin och Lena Wängnerud *Det politiska spelet*. Lund: Studentlitteratur.
- Nie, Norman, Jane Junn och Kenneth Stehlik-Barry (1996). *Education and Democratic Citizenship in America*. Chicago: University of Chicago Press.
- Oscarsson, Henrik (1999). *Demokratiopinioner*. Demokratiutredningens skriftserie nr 26. SOU 1999:80. Stockholm: Justitiedepartementet.

- Page, Benjamin och Robert Shapiro (1983). "Effects of Public Opinion on Policy". *American Political Science Review* 77(1): 175–190.
- Page, Benjamin och Robert Shapiro (1992). *The Rational Public: Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago: University of Chicago Press.
- Page, Benjamin, Robert Shapiro och Glenn Dempsey (1987). "What Moves Public Opinion?". *American Political Science Review* 81(1): 23–44.
- Pateman, Carole (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge, NJ: Cambridge University Press.
- Persson, Mikael (2012). "Does Type of Education Affect Political Participation? Results From a Panel Survey of Swedish Adolescents". *Scandinavian Political Studies* 35(3): 198–221.
- Persson, Mikael (2013). "Is the Effect of Education on Voter Turnout Absolute or Relative? A Multi-level Analysis of 37 countries". *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 23(2): 111–133.
- Persson, Mikael (2014). "Social Network Position Mediates the Effect of Education on Active Political Party Membership". *Party Politics* 20(5): 724–739.
- Persson, Mikael och Henrik Oscarsson (2010). "Did the Egalitarian Reforms of the Swedish Educational System Equalize Levels of Democratic Citizenship". *Scandinavian Political Studies* 33(2): 135–163.
- Persson, Mikael, Sven Oskarsson och Karl-Oskar Lindgren (2014). "How Does One Year of Education Affect Adolescents' Political Development? A between-grade Regression-discontinuity Approach". Opublicerat manuskript.

- Persson, Mikael, Hanna Wass och Henrik Oscarsson (2013). ”The Generational Effect in Turnout in the Swedish Parliamentary Elections 1960–2010”. *Scandinavian Political Studies* 26(3): 249–269.
- Petersson, Olof (red.) (2008). ”*Medierna: folkets röst?*” Demokratirådets rapport 2008. Stockholm: SNS Förlag.
- Petersson, Olof (2009). *Opinionsbildning*. Stockholm: SNS Förlag (från 2014 Lund: Studentlitteratur).
- Petersson, Olof och Sören Holmberg (1998). *Opinionsundersökningarna och demokratin*. Stockholm: SNS Förlag.
- Pitkin, Hanna (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Popkin, Samuel (1991). *The Reasoning Voter. Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago: University of Chicago Press.
- Powell, Bingham (2004). ”Political Representation in Comparative Politics”. *Annual Review of Political Science* 7: 273–296.
- Schaeffer, Nora Cate (2000). ”Asking Questions About Threatening Topics: A Selective Overview”. I Arthur Stone, Jaylan Turkkkan, Christine Bachrach, Jared Jobe, Howard Kurtzman och Virginia Cain (red.) *The Science of Self-Report: Implication for Research and Practice*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Schuman, Howard, och Stanley Presser (1981). *Questions and Answers in Attitude Surveys: Experiments on Question Form, Wording, and Context*. New York: Academic Press.
- Schumpeter, Joseph (1994) [1942]. *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge.

- Simon, Herbert (1954). "Bandwagon and Underdog Effects in Election Predictions". *Public Opinion Quarterly* 18(3): 245–253.
- Soroka, Stuart och Christopher Wlezien (2005). "Opinion Policy Dynamics: Public Preferences and Public Expenditure in the UK". *British Journal of Political Science* 35(4): 665–689.
- Soroka, Stuart och Christopher Wlezien (2008). "On the Limits to Inequality in Representation". *PS: Political Science and Politics* 41(2): 319–327.
- Soroka, Stuart och Christopher Wlezien (2010). *Degrees of Democracy: Politics, Public Opinion, and Policy*. New York: Cambridge University Press.
- SOU 2000:1 *En uthållig demokrati – Politik för folkstyrelse på 2000-talet*. Stockholm: Fritzes.
- Stimson, James (1975). "Belief Systems: Constraint, Complexity, and the 1972 election". *American Political Science Review* 19(3): 393–418.
- Stimson, James (2004). *Tides of Consent: How Public Opinion Shapes American Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stimson, James, Michael Mackuen och Robert Erikson (1995). "Dynamic Representation". *American Political Science Review* 89(3): 543–565.
- Strömbäck, Jesper (2014). *Makt, medier och samhälle: En introduktion till politisk kommunikation*. Lund: Studentlitteratur.
- Verba, Sidney och Norman Nie (1972). *Participation in America: Political Democracy and Social Equality*. New York: Harper & Row.
- Westholm, Anders (1991). *The Political Heritage: Testing Theories of Family Socialization and Generational Change*. Uppsala universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

- Westholm, Anders (1999). "The Perceptual Pathway: Tracing the Mechanisms of Political Value Transfer across Generations". *Political Psychology* 20(3): 525–551.
- Wohlgemuth, Daniel (2006). *Den responsiva demokratin? Effekter av medborgarnas delaktighet i den lokala demokratin*. Uppsala universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Zaller, John (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zaller, John (1998). "Monica Lewinsky's Contribution to Political Science". *PS: Political Science and Politics* 31(2): 182–189.
- Zaller, John (2012). "What Nature and Origins Leaves Out". *Critical Review* 24(4): 569–642.
- Zukin, Cliff (2012). *Sources of Variation in Pre-Election Polls: A Primer*. Opublicerat manuskript.

Index

A

AAPOR (American Association for Public Opinion Research) 33
adoptionsstudier 54
ansvarsutkrävande 88
attityd 15

B

belief system 90
bortfall 30, 45

D

deltagardemokrati 85
demokratiska kvalitetskrav 85
direkt demokrati 87
disproportionellt stratifierat urval 26
dynamisk representation 82

E

egenkommunikation 65
elitdemokrati 86
extrema åsikter 19

F

felmarginaler 28
folkomröstningar 95
frågeundersökning 23
försanthållanden 14
förändringsskattningar 47

G

generationseffekter 59
genetiska faktorer 53
gruppenkäter 36

I

icke slumpmässiga urval 32
icke-åsiikt 18
ideologi 21
informationsgenvägar 91

innehållslig responsivitet 74
intensiva opinioner 19
Internet-paneler 33
intervjuareffekter 36

J

jämförelseskattningar 47

K

kognitioner 14
kommunikativ responsivitet 74
konkurrensdemokrati 86
kvoturval 33

L

ledande frågor 40
listurval 27
livscykeeffekter 59

M

mediekommunikation 65
mittenalternativ 42
motståndsfaktor 63
mottaglighetsfaktor 63

N

nivåskattningar 44
non-attitude 18

O

obundet slumpmässigt urval (OSU) 26
opinionsläge 18
opinionsundersökningar 23

P

partiidentifikation 55
perceptioner 14
perceptuell överföring 52
periodeffekter 59
periodicitet 27

personlighetstyper 51
personlig intervju 34
personlig kommunikation 65
policy feedback 76
politiska predispositioner 62
politisk medvetenhet 63
politisk socialisation 50
populationen 24
postenkäter 35
pre-pay 31

R

reception 62
responsivitet 74
retorisk responsivitet 75

S

saliency 21
salient 22
satisficing 38
självelektionsurval 33
skalsteg 42
slumpmässigt urval 26
snedvridna perceptioner 15
social desirability bias 36
socialisation 51
socialisationseffekter 54
status quo bias 76
Stealth Democracy: Americans’
Beliefs about How Government
Should Work 95
svaralternativ 41
systematiskt urval 26

T

taktikröstning 72
telefonintervjuer 34
the attitude-behavior link 68
the bandwagon effect 71
the Big Five 55
the opinion-policy link 68
the underdog effect 71
tombolaurval 26

totalurval 25
tvillingstudier 53

U

underlägeseffekten 71
uppfattningssystem 21
uppväxtfamilj 51
urval 25
urvalsram 27
utbildning 56

V

valdemokrati 85
verklighetsuppfattningar 14
”vet ej”-alternativ 42
viktning 30
värden 20
webb-enkät 32

Å

åsiktsbildning 50
åsiktsförekomst 17
åsiktsförändringar 50
åsiktsintensitet 19
åsiktskomponenter 17
åsiktskongruens 75
åsiktsriktning 18
åsiktssystem 21
åsiktsöverensstämmelse 75

Ö

överlägeseffekten 71